SVET FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA IV
BROJ 13

Uredništvo: Francuska 7, tel. 28-098
Administracija: Kardeljeva 31, tel. 24-001

BEOGRAD, UTORAK 27 MARTA 1951

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
5 dinara

PROSLAVA 27 MARTA

PRIJE DESET PROLJEĆA

Dušan Kostić

Znam samo da jedan pogled, miris kakav, ili zvuk neke riječi izvuče opet na svijetlo ovog sunca stara sjećanja, zaboravljena već davno i zakopana; poplave na čas uspomene i sve ono nekad doživljeno. I dođe mi da mahnem davnom oblaku ili onoj izletničkoj livadi pod Kosmajem, i razlistalom Stražilovu među jarkovima i dolovima, i đerdapskoj onoj mjesečini na palubi. Da pozdravim povorke mladih ljudi kalemegdanskim stazama, poslije časova, prije časova — roneći okom po mutnim talasima Save i Dunava, po blagoj izmaglici sremske ravnice, po nebu punom ptica, i mirisa, i aeroplana!... Da, eto, zabruje strune u meni i sve se opet javi — pomalo mutno, u blagim magličastim konturama, daleko, daleko.

Prije deset proljeća...

Pričalo se tih dana o Paktu, o izdaji, o predaji. Bilo je gorko, bilo je strašno to osjećanje poniženosti i sramote. U Berlinu Cvetković je nazdravljao Hitleru poslije obavljenog posla, u Beogradu zdravicu su shvatili kao pogrebno slovo slobodi i nezavisnosti. Nezadovoljstvo je raslo, plavilo — jedovi su se topili, narastale bujice. Sjećam se povorke đaka: napustili su časove i zajedno s profesorima izašli na ulicu pjevajući patriotske pjesme, pjesme koje su zvale na borbu, koje su zbijale. Išli su bučno, gologlavi, praznično patetični. Ulice su bivale sve življe, postajale poprište—svak je osjećao da se nešto krupno mora dogoditi, da se već događa. Sklopljena je knjiga u biblioteci, sve manje je ljudi u seminaru, napuštane su kancelarije, u fabrikama se kuvalo. U znak protesta, na reverima i u rukama pojedinaca javljale su se prkosno (i, zaista, drsko) trikolore — očevidno, nije sloboda i nezavisnost zemlje bila stvar paktopotpisivača. Ne, od njih se trebalo braniti. Sve otvorenije izbijalo je negodovanje. Narod, Beograd, bio je sve odlučniji i jednodušniji.

U prvi mrak, dvadeset šestog marta, demonstracije su razbuktale sve: istovremeno, na više strana, potresli su Beograd ogorčeni poklici. Na Cvetnom trgu, sjećam se, neko je govorio. Hoćemo nezavisnost i slobodu! Nećemo pakt, bolje i rat neko ovakav pakt! Na okup, rodoljubi! Riječi su se upijale u razgnjevljene duše, padalo je sjeme na plodno tlo. Zvonile su, lomile se o bridove palata, treštale trgom, parkom. Onda je rijeka krenula Njegoševom, pokušali smo da skrenemo u Milutinovu — ka sovjetskom poslanstvu: dočekao nas je gust kordon žandarmerije. Kao zid stajao je pred zapožarenom masom, nijemo i mrko, i nije popuštao. Ali ni mi nismo ustuknuli. Stali smo. Oči u oči. Sve je gorjelo, sve je zvonilo. Transparenti nad glavama, parole, ruke, uzvitlana šuma ruku. Jurnuli smo, poslije, kao strašna lavina u više pravaca — svaka nova ćelija narastala je u ogromnu poplavu. U velikoj grupi, Radojica i ja krenuli smo uz Njegoševu, preko Kalenića pijace, zatim Prištinskom, i dalje, Ilićevom. Vikali smo, ljudi su nam mahali sa prozorâ. Izbili smo kod Cvetkove mehane, i onda širokim dugim bulevarom, preko Đerma, čudeći se gdje su žandarmi i agenti.

U našem oskudnom stanu, u Danilovoj ulici, našli smo se opet svi — skoro svi iz partiske jedinice, iako se nismo dogovorili. Bili smo uzbuđeni uspjehom. Dugo smo pričali, kasno u noć, prepričavali utiske, oduševljeni. U jednom momentu, prešavši rukom preko guste čekinje brkova, Radojica Mijušković (godinu dana kasnije, u rano proljeće, poginuo je od talijanske granate) ustade:

— Časna riječ, drugovi, ovo me čudi. Međer smo uspjeli da ih smutimo, kažu: naši kod »Mostara« prošli su bolje ne može biti. Braćo moja, mili moji, ovo noćas bi bog bogova! Ajde, Veljko, reci mi jednu demonstraciju da je bila ovakva, ha!..

Raširio je ruke, toplo nasmiješen, i onda desnicom snažno lupio o sto:

— Nema je! Koja?..

Sve smo prebrali, svu situaciju, prošli čitav svijet, imperijalizam, fašizam. Ni kolonije nijesmo zaboravili. Psovali smo i Čemberlena iako već dugo nije bio premijer. Maleku i Cvetkoviću, naravno, dali smo njihovo. Onda smo se dogovorili za sjutra: naći ćemo se na Fakultetu, vidjećemo za dalje. I razišli se. Radojica je legao u onaj svoj »moderni« mesingani krevet (pomalo sam mu zavidio na njemu!), poda mnom je zastenjao pretpotopski krevet s golemim tablama, išaranim neukusnim cvjetovima, vjencima nekim, glavama anđela i anđelčića — razmišljajući obojica kad ćemo isplivati iz ovih Nojevih kovčega i bijedne naše sobe studentske...

Ujutru nas je probudio Veljko:

— Ajte, bre!.. Vi spavate a napolju tenkovi, i vojska, i svaki rusvaj! Brzo na Fakultet!..

Da li se šali, što bi se šalio? Izbijamo na Aleksandrovu — kao u praznike, izišlo je, čini se, sve živo na ulice. Priča se na sva usta o noćašnjem puču oficira. Puklo je, znači. Kralj je, istina, još tu; njega su sačuvali i doveli, ali — bar jedni su, oni najgori, otišli. Kakvi će ovi biti? Da vidimo, da vidimo...

Kod Skupštine i dvorskog parka — tenkovi. Mali, neugledni. Kao igračke. Sivi, novi, iz magacina. Prvi put ih vidim, zamišljao sam ih strašnijim, oklopljenim džinovima. Ali oni, i ovako maleni, ispriječili se samouvjereno — moramo da ih zaobiđemo. Idemo desno, Kosovskom. Stižemo na Fakultet i hvatamo vezu. Dobijamo zadatke.

Devet je sati. Javljaju se već prve povorke manifestanata, prvi transparenti. Jutros još muvali su se neki oficiri špartajući kamionima goredolje, držeći nad glavom, kao ikonu, kraljevu sliku. Ali brzo su iščezli, iščezla je i kraljeva slika s ulica — sve je poklopila snažna bujica pod parolama i transparentima Partije, rijeka sa stotinu rukavaca, rijeka što je poplavila ulice: slobodarski, onaj pravi, onaj jedini, naš Beograd, Beograd koji ostaje!.. Osjećam da sam dio te rijeke, i ja nemam svoga imena, ja sam grlo koje neumorno kliče, ruke koje tako mnogo plješću — do požara, do umora. Slušam kako pršte stakla na »Deutsches Verkehrsbüro«-u, i ljude kako grme, gledam žandarme kako obezvrijeđeni i bespredmetni zaziru i bježe od ove lavine koja se više ne zaustavlja. Praznik je među nama, iako svi slutimo skoru oluju. Bolje grob nego rob, bolje rat nego pakt! Kao da je sve odriješeno — pokuljala je snaga narodna.

Veče je rano, tek će žarulje. Kod Vukovog spomenika sjatio se Beograd. Pod onim krupnim Vukovim brcima, s granitne ploče, govori Rifat. I drugi. I treći. Nailazi, otud od Grobljanske, konjica pod šlemovima. Jedan za drugim, mrko jašu vojnici. Prolaze ćutke kroz masu koja skandira: »Vojska s narodom! Vojska s narodom!«. Uhvatio sam oficirove oči: strijeljale su nemoćno, dok je na usnama bio smješten lažni smiješak...

Pijan sam od slavlja. Stege su popustile, narod se razmahao. Beograd je sav na ulicama. Na poljani kod Pravnog fakulteta javno razdjeljujemo letke među sobom: idem Molerovom, Stiškom, Sinđelićevom i prolaznicima dajem proglas Partije. Sve se otvorenije govori o Partiji, ona sve više osvaja — na njen poziv sliježe se čitav Beograd kad Đilas govori na Kalenića pijaci. Ljudi traže riječ njenu, okupljaju se oko nje, ona je glavna politička sila, od nje se očekuje. Stajali smo pred Pravnim u očekivanju direktive za pretstojeće manifestacije, kad se zaustavio, tik uz trotoar, plavkasti auto. Izletio je iz njega nalickan vazduhoplovni oficir, komandant grada: došao da nas moli, misli valjda da smo mi, studenti, kolovođe svega, da smo Partija; moli da otkažemo manifestacije. Otežava im se, veli, međunarodni položaj, moraju, kaže, da taktiziraju — čak i s Hitlerom. Gusta je situacija. A oni su, inače, za ono što i mi, samo... Vratio se tamo otkud je i došao — pokunjen, smiješan.

Prije deset proljeća...

IZLOŽBA SREDNJOVEKOVNE UMETNOSTI NARODA JUGOSLAVIJE

SVETOVNOST I JEDINSTVO

Oskar Davičo

U životu društva i u kulturi, a ne samo među de Vriesovim lalama, šebojima razvoj ide u čizmama od sedam milja, praveći skokove što iznenađuju i izazivaju kod jednih strahove i panike, kod drugih, kod većine, radosti olakšanja koji omogućuju razmah svih stvaralačkih snaga.

Od jedne blede i tamnjanoidne izložbe fresaka u Beogradu 1946, od one izložbe na pakpapiru, siromaške, a neukusne, od one faktografski ropske izložbe bez jasne koncepcije, bez sadržine, ukusa i života, bez odjeka u nama, do ove, otvorene 11 o. m. u Zagrebu, prošlo je pet godina, ne, prošlo je pet vekova, jer sve što je dobro urađeno kod nas učinjeno je u orbitu socijalizma koji gradimo i prema tome, moralo je, da za nekoliko poslednjih godina prkoseći petvekovni prostor mrtvih voda zaostalosti, da bi bilo dobro i bilo socijalističko.

I ovde, kao i tada pre pet leta motiv je isti: srednjovekovna umetnost naših naroda. Ali ovu zagrebačku izložbu nemoguće je zamisliti izvan klime koja je naša. Za feudalizam se nisu pravile izložbe, ali da su se pravile, nijedan knez, ni vojvoda, ni kralj, ni car, ni papa ne bi tako pretstavio umetnost svoje epohe da je nekim čudom rešio da je pretstavi. Ni građanske mecene, ni bankarski šengajsti ne bi otkrili tako rebelske motive u umetnosti društva koje su porekli. Pa čak ni onaj »socijalizam« koji bojažljivo, a birokratski bahato, stavlja i svoje najefemernije taktičke poteze u okvire večnih strateških istina, ne bi se bez neposredno drečeće propagandne polze u smislu poslednje protestne note svog ministarstva spoljnih poslova, upustio u pothvat revaloriziranja zaboravljenih umetničkih dela. Samo se tu kod nas bez profiterskih ambicija u prilog ove i one teze o državotvorstvu Nemanjića, ili one druge o potpunoj autarktičnosti naše umetnosti, ili one treće, pete i ste pete o njenom ekskluzivno srpskom, ili hrvatskom, ili makedonskom karakteru, samo se tu kod nas, velim, moglo istinoljubivo, bez trulog firca velikonekakvih tendencija izneti pred svet ova izložba lepota samo zato što su umetničke lepote, bez pretenzija ikoga tu i sad da ovaj vek naše stvarnosti zakiti perjem tuđih stvarnosti i vekova. A ipak je to perje i naše. To se ne mora reći, ni rećima podvući. A ipak je i ta umetnost živo nasleđe nas živih, jer sličnost između onog što se vidi na izložbi i onih koji je gledaju, neosporna je za svakog objektivnog trećeg, za svakog posmatrača sa strane. Suštinska. Porodična. No ako taj njen smisao i godi onima koji su se oslobodili podložništva šovenskim i drugim konformizmima i davanja »nevinih« davki i koncesija raznim oportunitetima, to nije zato što se namestilo da tako bude, nego zato što je zaista tako.

Ne mislim da umetnost egzistira u beztendencioznom vakuumu. Naprotiv niklo na tlu stvarnosti koju odražava, umetničko delo nosi u sebi u jednom pročišćenom i denaturisanom stanju odlučujuće društvene i životne tendencije same stvarnosti, bez čijih sokova ne bi ni postojalo. No ta političnost umetničkog dela, nije nikakva nametljiva teza iz jednoglasno donete rezolucije i nikakva čepenački primitivno egzaltirana halabuka u čast i slavu onog i ovog i nije balkanska u lošem značenju te reči.

Rekao sam balkanska, ali se istovremeno pitam, zašto bi i danas Balkan morao da zvuči pogrdno i izrazno, kad baš tu u srcu Balkana nastaje pred našim očima, humanistički čovek i podižu se uz znana lišavanja

Manastir Sopoćani — Raspeće (detalj)

i napore odbranbene snage jedinstvene na svetu, ove naše socijalističke, dakle, odumiruće države. Apsurdno? Ali to se ne čini radi osvajanja, nego radi odbrane njenog istoriskog prava na odlazak u onu ropotarnicu o kojoj Engels proročki govori u svom »Poreklu porodice...« Jer od trenutka kad se interesi društva kao celine i svakog njenog čoveka kao subjekta u njemu, apsolutno izjednače i kad se izjednačeni poistovete s interesima države, onda je država kao organ zaštite jednog od antagonističkih interesa društvenih klasa, izlišna i kao izlišna — odumrla. Tu kod nas ona se nalazi u odumiranju. I mi smo svedoci tog gordog procesa otelotvorenja slobode. I mi smo gordi i nemamo razloga da se stidimo što smo Balkanci. Zašto, kad je tu baš napredak najnaprednije istoriski gurnut napred, kad je tu dobio najsnažniji impuls za poslednjih 30 godina, baš tu, na tom donedavna crnom komadu sveta, na tom krvavo zaostalom klinu kontinenta? Zašto, kad je tu baš stvarnost pretvorena sva u mah skoka koji u ovom času još preleće razmak od nužnosti do slobode? Zašto, kad se tu našlo i ljudi da zamisle i sredstva da se ostvari jedna takva izložba koja bi činila čast i kudikamo bogatijoj i razuđenijoj sredini nepustošenoj svake dve decenije kao naša što je bila dosad, sredini u kojoj se tradicije ukusa i mere prenose bez potresa s kolena na koleno vekovima, a ne moraju da se kao kod nas osvajaju iz generacije u generaciju, od kojih svaka počinje od ruševina, od nule. I počinjući od nule uprkos filogenetskom ubrzanju u ponovnom osvajanju već osvojenog i ponovnom otkrivanju već otkrivenog, nije čudo što nismo stizali da stignemo rt vremena i što smo uvek za sve planove, a ne samo za plan umetnosti, bili primorani da importiramo i to, uglavnom već izanđale kriterije i prosedeje. Sad više ne. Od rasporeda eksponata, načina na koji su izvršeni mulaži, kopirane freske od ukusa pri izboru, od metode pretstavljanja predmeta, do dokumentacije, do maketa manastira u uzdužnom preseku, do ćilimova s tlocrtom manastirskih lađa tlocrtom do arhitektonskih crteža zadužbina na crnom staklu s belim prozračnim linijama, odozdo osvetljenim sijalicama, sve je prikazano s umetničkom merom i diskrecijom, s ukusom i sigurnim sudom i teško se može zamisliti da bi se ma gde u svetu moglo da napravi nešto savremenije moderno na potki tako starostavnoj.

Potomci se prepoznaju s radošću u precima. To je prvi zrak kojim nas obasjava ta umetnost i snažan argument u prilog originalnosti, sadržajnoj artističkoj originalnosti naših srednjovekovnih slikara, čiji su likovi lišeni svake prostrtosti. Ljudi su, bili ratnici ili sveci, uspravni; bili pastiri ili kraljevi čovečni su; a sveti Vlasije ključa prosto od zemnosti, od plotskih poriva, od neke epikurejske lukavosti i priprostog licemerja kojim izmiruje protivrečje između savesti svetačkog formalizma i nagona tela na koje šiču sve pernate ili nepernate guske ovog sveta. Namenjeni svrhama ad maximum utilitarnim, svetac u obradi majstora Markovog manastira, ne deluje nimalo kanonski mistično, nimalo metafizički i, čoveku se čini da taj Vlasije, svetac po zanimanju, nikad nije sasvim verovao u dogme ni u hokuspokus pretvaranja vina u Krv i nafore u Telo. Nadzemaljska jeza ne uznemiruje nigde, čak ni kod Hrista čiji je izraz umoran i razočaran. To je lik čoveka posle mučenja, ne boga. Ali taj svedeni Isus na čoveka, toliko je opet čovečno čovek, toliko argat i rabotnik koji se u svom veku narmbao i nadirinčio nateužući se s nikad dovoljno sitim komadom hleba od nemila do nedraga, da vas pred njegovim skidanjem s krsta hvata samo potresno osećanje sažaljenja i poistovećenja s njegovom sudbinom čoveka. A to nije divljenje koje pripada bogu, makar i skinutom s krsta. Nisu samo Vlasije i Isus primeri te naše srednjovekovne organske antimetafizičnosti. Ima ih bezbroj. Lesnovsko Kolo je tako razigrano i veselo kao da nije na steni crkve, nego napolju u porti, a Prokletnica koju uzalud odvlači đavo u pakao, tako je ružičasto penušava u svojoj beloj nagosti, tako ustreptalo svetla, da nas raduje što je đavo nije uspeo da odnese već toliko vekova iz svetilišta u Visokom, što je još tu pred nama sa svojim oblinama devojački jedrim, nežnim i sočnim od čulnosti koja se ne stidi sebe i ne pati zbog sebe niti otvoreno paklene perspektive, i to ne samo danas kad se ne veruje, nego ni tad, kad su muke paklene bile realnost realnija od samog zemnog života, kad se verovalo, toliko da ni apsolutno buntovni bogumili nisu ateistički bezbožnikovali. Pogledajte izbliza likove one dve helenistički paganske figure iz božićne himne (Žiča), naročito desnu, gracioznu, s harmonicno zaobljenim bokom, s rukama meko sastavljenim na temenu, s onim započetim osmehom koji još nije osmeh, nego spokojstvo koje dolazi od zdravlja i samosvesti ženstvene žene, pa da se shvati da je stara slovenska antimetafizičnost našla ne u Vizantu, već u antici ,koju obnavlja na zidovima Žiče pre no što je Evropa ponovo otkrila vek, dva kasnije, afinitet, a možda i uzore. Veći realizam naših freski inspirisan je očigledno antičkom plastikom čijih tragova ima i danas puno u našim krajevima, a tad ih je moralo biti mnogo više, jer je kudikamo rafiniraniji od vizantiskih stilizacija i kanona ili ranogotskog, barbarskog još naturalizma sugestivnog i sve, ali naturalizma. Pogledajte Pavla, ljudski mudrog propagandiste u času kad smišlja novu parolu i tezu procenjujući s izrazom državnika sve eventualnosti, reperkusije, dejstva, štete i prebiti koje će parola koju baca doneti crkvi. Ili onaj ženski profil iz Sv. Pantelejmona. Nije li Čermakova crnomanjasta robinja s poznate slike tipološki istovetna s njom? A izvesno je da Čermak nije bio u Nerezi. No to je i onaj isti tamni profil dinarske žene koji se tako grandiozno ostvaren, javio u Meštrovićevim udovicama i majkama. I ne samo kod Meštrovića. Može se reći da nema našeg slikara ni vajara kroz čije delo nije prešao taj snažni i ljupki, taj tužni i potvrđujuće hrabri profil naše crne, junačke žene. Od iskoni je kanda to naš osnovni ženski tip i vrlina je Nerezijskog majstora što ga je uočio i dao, jer je jedna od osnovnih vrlina umetnosti da svoju stvarnost sintetiše, a ne da joj hefer-puderom posipa izjedice između njenih dečijih i nedečijih nogu. To ne čine ti naši stari slikari. Njima je ideal sam život čak i kad široko razvijaju motiv Opla-

(Nastavak na trećoj strani)

Crkva sv. Apostola u manastiru Peć — Poslednja večera (detalj)

ODNOS PREMA PISCU

Piše:

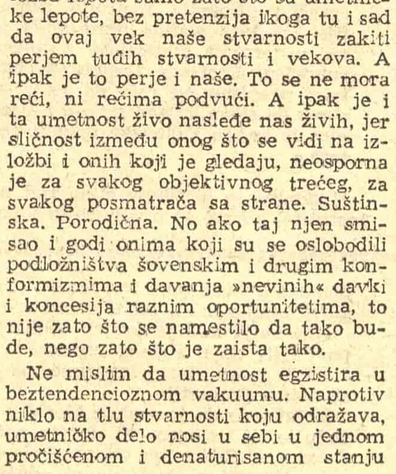

BOGDAN ČIPLIĆ

Možda ne postoji u nas nijedan pisac kome se nije desilo da od strane redakcija časopisa kome je uputio prilog ne dobije odgovor, bez obzira na to da li je redakcija saglasna ili nije da njegov prilog objavi. Međutim, najobičnija pristojnost zahteva od svakog čoveka da odgovori na poštu koju prima. Piscu, međutim, u ovakvom slučaju ne ostaje ništa drugo već da pristojno — čeka. Često se događa da to čekanje traje beskonačno. Ako se prilog objavi, to je odgovor. Ako se prilog ne objavi, ni odgovora neće nikad biti.

Svakako je još veća nepažnja ako se piscu ne odgovori kad izdavačkom preduzeću ponudi rukopis svoje knjige, ili ako na već poslat rukopis od preduzeća ili pozorišta ne dobije potvrdu o prijemu. Kad bi se radilo samo o najuobičajenijoj konvencionalnosti, bilo bi to nepažljivo, akamoli kad je u pitanju ustanova koja treba da daje potstreka za književni rad.

Na sve to moglo bi se odgovoriti da su pisci koji to osećaju kao nepažnju — preosetljivi. Šta će se tu sad »birokratisati« i »administrirati«!

Ako i prihvatimo takvo objašnjenje, ipak time ne možemo zaključiti ovo pitanje, jer ima kod nas preduzeća koja mesecima ne saopštavaju svo je odluke. Jedan pisac je nekoliko puta molio bezuspešno preduzeće da se postupak ocenjivanja njegovog dela ubrza. Tek posle pet i po meseci pisac je dobio odgovor. Nije redak slučaj da posle dugog čekanja stigne negativan odgovor, a da nije data ocena o delu (koje, verovatno, nije ni pročitano), jer se preduzeće pravda time što delo nije u planu! Ako je to bio razlog, onda je pisac rukopis mogao dobiti natrag već sutradan. Međutim, ako se delo »van plana« u preduzeću ne čita i ne ocenjuje, onda ono, ma bilo i najgenijalnije, nikad neće ući ni u kakav plan, niti se može pojaviti bilo kada na svetlosti dana.

To se sve tiče slučaja kad pisac dobije odgovor na poslato delo, pa makar i posle godinu dana — »vanplanski«. Ali šta da radi jadni pisac ako odgovor ne dođe nikad? Svako će odmah reći da je to preterivanje i da ne postoji preduzeće koje neće uopšte reagovati na poslato delo u rukopisu. Međutim, postoji! Može li pisac, recimo, kad ne dobije nikakva glasa od preduzeća kome je poslao delo, posle godinu i po dana da posumnja da je delo izgubljeno? Može, reći će se, ali se ne može desiti da se delo izgubi. Međutim, nažalost, moguće je i to. Posle šesnaest meseci izgledanja i raspitivanja, zabrinut zato što je (avaj!) bio lakoveran pa preduzeću »Glas rada« u Zagrebu poslao svoj jedini primerak, unikat rukopisa svoga dela — pisac se najzad obratio za pomoć Zavodu za autorsko-pravnu zaštitu. Zavod mu je uskoro dostavio kratak i jasan odgovor ovog izdavačkog preduzeća:

»U vezi sa vašim dopisom od 7 veljače 1951 javljamo vam da nam nije ništa poznato o rukopisu N. N-a tom i tom.

Od prije godinu dana su se gotovo svi ljudi u našoj redakciji izmijenili, pa i glavni urednik koji se sada nalazi na liječenju u bolnici.

Mi smo pregledali sve naše rukopise, ali među njima nismo našli spomenut rukopis.«

Šta sad? Kako pisac na to da reagira? Zavod za autorsko-pravnu zaštitu smatra da se može tražiti oštećenje. A šta smatraju pisci da treba učiniti? Šta na to imaju da kažu neka naša izdavačka preduzeća, redakcije i pozorišta? Izdavačka preduzeća su, kao najnoviji akt svoje kurtoazije prema piscima, prestala da unose u ugovor sa autorom odredbu po kojoj su dužna da im daju bilo i jedan primerak njihovog štampanog dela. Nije li možda, posle toga uzaludno apelovati na njih i za druge drastične slučajeve »kulturnog« odnosa prema piscu?

Ali, mislim da su zato dužni pisci, i preko svojih udruženja, i lično, u svim poslovima sa izdavačkim preduzećima, časopisima i pozorištima, da zahtevaju dosledan kulturan i pažljiv odnos prema piscu, već i kao jedan od znakova novih odnosa koje Partija i narod imaju danas prema svojim umetnicima.

Jer, inače, ako budu sami pisci zanemarili i dozvolili da se odnosi i dalje razvijaju u pravcu koji sam označio, kud bi nas to odvelo?

Proletnji susret

Živ — živ!... To jedan vrabac mali
pod prozorom se mojim glasi,
i pozdravlja me: Zdravo da si! —
očima trepćuć ko u šali.

Kroz mutno ja ga gledam staklo,
jer soba mi je dima puna,
al u srce me nešto taklo,
i opet jeknu davna struna.

O zdravo, zdravo, vrapče sivi!
Vraćam mu pozdrav bratske duše.
I pored prijetnji zlih i suše
radosni još smo, još te živi!

Gustav KRKLEC

Kratke vesti iz inostranstva

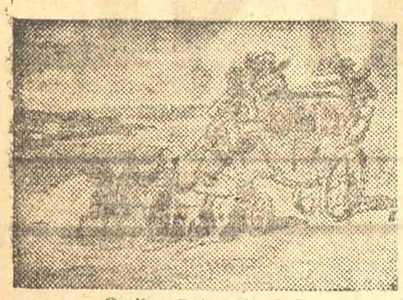

Žeriko: Poštanska kola

FRANCUSKA GRAFIKA DEVETNAESTOG VEKA

Pod naslovom »Crteži francuskih majstora devetnaestog veka« objavljena je pre kratkog vremena jedna veća studija francuske grafike toga vremena. Autor ove studije Klaus Berger dao je veliki izbor reprodukcija francuskih majstora. Knjiga je objavljena u izdanju edicije »Alen i Anvin« u Londonu. Između ostalih, u knjizi se nalazi i gornji crtež Žeriokа »Poštanska kola«.

BIOGRAFIJA FENIMORA KUPERA

Pod naslovom »Džems Fenimor Kuper« objavljena je pre kratkog vremena, u izdanju izdavačkog preduzeća »Metuen« u Engleskoj, biografija ovoga čuvenog američkog pisca, autora »Poslednjeg Mohikanca«, »Pionira« i drugih romana. Autor ove biografije Džems Grosman pored nekih nepoznatih biografskih podataka daje i iscrpnu studiju književnog rada ovoga pisca čija su dela doživela veliki broj izdanja, prevedena na mnoge jezike i stekla veliku popularnost širom sveta.

KRATKA ISTORIJA ENGLESKE DRAME

Knjiga pod naslovom »Kratka istorija engleske drame« objavljena je nedavno u izdanju edicije »Stapls pres« u Londonu. Autor ove istorije Ifor B. Evans daje pregled razvoja engleskog dramskog stvaralaštva počevši od Srednjeg veka pa do dramskih dela Dž. B. Pristlija.

POZORIŠTE INDIJE

Velika studija pod naslovom »Indijski teatar« objavljena je pre kratkog vremena u izdanju Međunarodne pozorišne i filmske biblioteke u Londonu. Autor ove studije Indus Mulk Raj Anand osvrće se na razvoj hinduskog pozorišta od vremena sanskritske drame pa do savremenog indijskog narodnog pozorišta.

PROSLAVA 2.000 GODIŠNJICE OSNIVANJA PARIZA

Tokom ove godine proslaviće francuska prestonica 2.000-tu godišnjicu svoga osnivanja. Majka Pariza, kako se naziva rimsko naselje Lutecija na kome je izgrađen Pariz, spominje se u Cezarovim Analima u 53-ćoj godini pre naše ere. Ako i nije možda 1951 godina tačno vezana uz godišnjicu osnivanja naselja na kome će kasnije izgraditi Pariz, ona je, po mišljenju istoričara, tom datumu svakako vrlo blizu, pa je rešeno da se proslava održi ove godine. Ceo Pariz biće u znaku 2.000-te godišnjice osnivanja: organizovaće se razne umetničke i arheološke svečane priredbe, koncerti itd. Pred katedralom Notr Dam prirediće se srednjovekovne pozorišne predstave. U toku je snimanje filma »Pariz — ćerka Lutecije« po scenariju Rena Erona de Vilfosa, odličnog poznavaoca pariske istorije.

OTKRIVENA JEDNA RASPRAVA SLIKARA POLA GOGENA

Umetnički muzej grada St. Luisa nedavno je nabavio vrlo zanimljivu, dosada još nepublikovanu, raspravu poznatog francuskog slikara XIX veka Pola Gogena pod naslovom »Savremeni duh i katolicizam«. Tu je studiju Gogen napisao za vreme svoga boravka na Tahitima, gde se sklonio nakon ubeđenja da će propasti u »civilizovanom« svetu. Na tome je delu radio i nekoliko godina kasnije i ilustrovao ga monotipijama, na kojima su bili prikazani likovi Tahićana, kao i njegov autoportre. U toj raspravi je Gogen, čovek koji se vratio prirodi, ustao protiv verskog odgoja i uopšte protiv okivanja čoveka religioznim misticizmom.

NOVI FILM DŽONA FORDA

Američki reditelj »Vesterna« — filmova sa divljeg zapada — Džon Ford, završio je nedavno svoj najnoviji film. Ovaj film nosi naziv »Rio Grande«, a glavnu ulogu tumači poznati američki glumac Džon Vejn. Film je snimljen u produkciji preduzeća »Ripablik«.

POVODOM DEVEDESET GODINA SMRTI

TARAS ŠEVČENKO

Pre devedeset godina, kad su borbene strofe Đure Jakšića naznačavale novu struju u srpskom društvenom životu i književnosti, umro je najveći ukrajinski pesnik, čiji stvaralački razvoj i život imaju izvesne sličnosti s Jakšićevim.

Stariji od Jakšića za osamnaest godina, Taras Ševčenko je prešao kratak i vrlo težak životni put — put nemilosrdnog gonjenja i nipodaštavanja umetnika koga je opora stvarnost na svakom koraku suočavala s carskim despotizmom, nemilosrdnim naročito prema sinovima ukrajinskog naroda.

U uslovima ruskog carizma razvoj slobodarske misli i stvaralačke individualnosti bio je sputan još surovije, i to mnogo surovije nego pod obrenovićevskim režimom. Zato bi poređenje između Ševčenkovih i Jakšićevih patnji bilo nategnuto, ali je potpuno opravdano poređenje po drugim obeležjima, kako suštinskim, tako i čisto biografskim: po težnji oba velika pesnika da što više doprinesu potsticanju narodnih snaga, po nadahnjivanju prošlošću svoga naroda, po stapanju pesničkog i slikarskog talenta u jednoj ličnosti. I pored toga — po trajanju života (Jakšić je umro u svojoj četrdeset sedmoj godini, a Ševčenko — odmah po ulasku u četrdeset osmu).

I jedan, i drugi naučili su da čitaju po psaltiru i časlavcu, tim knjigama bez kojih se nije mogla zamisliti ni sveštenička kuća Dine Jakšića, Đurin otac, ni »nastavni sistem« seoskih đakona na koje je zla sudbina roba uputila malog Tarasa. Po kulturnom nivou sredina u kojoj je odrastao Đura Jakšić bila je znatno iznad one Tarasove. Ševčenko je rođen kao rob spahije Engelharta i sve do svoje dvadeset pete godine, kad je »oslobođen«, patio je pod pritiskom dvostrukog ropstva — nacionalnog i ličnog.

To osećanje prožima stranice Ševčenkova »Kobzara«, knjige koju nije domašio nijedan drugi ukrajinski pesnik. Nepokoren, do kraja odlučan u svome otporu podjarmljivaču koji je težio da uništi nacionalnu svest ukrajinskog naroda i da zasužnji njegovu kulturu, Ševčenko je u »Kobzaru« prvenstveno pesnik-borac. Za svoju borbu on se nadahnjivao na vrelu narodne prošlosti i narodne pesme, dočaravajući likove ukrajinskih junaka i pozivajući sunarodnike da raskinu lance. Protkano plemenitim gnevom upravljenim protiv porobljivača, Ševčenkovo rodoljublje bilo je čisto, bez ikakvih primesa nacionalne isključivosti. On nije odgovorio šovinizmom na šovinizam najuticajnijih ljudi Petrograda i Moskve. Kao pripadnik jednog podjarmljenog slovenskog naroda, Ševčenko je odlučno odbacio nazadne i megalomanske težnje ruskog slovenofilstva, čiji su pretstavnici, s časnim, ali veoma retkim izuzecima, naginjali pretvaranju slovenskih zemalja u gubernije »njigovog imperatorskog veličanstva«.

Povezanost Ševčenkove poezije s narodnom nužno je nikla iz osnovne svrhe njegova stvaralaštva. Pesnik je umetnički preobražavao narodnu pesmu, čineći je znatno bližom stremljenjima najnaprednijih ukrajinskih duhova svoga doba. Preobražena i obogaćena, pesma se vraćala narodu da zauzme dostojno mesto u njegovu životu.

Nad Ševčenkovom poezijom lebdi lik »kobzara«, ukrajinskog narodnog pevača koji je, neznan, skroman, ali istrajan, pronosio selima svoje domovine večnu lepotu i čuvao slobodarsku tradiciju i nacionalnu svest. Međutim, Ševčenkov zbornik »Kobzar« uzdigao je na još viši stupanj sadržaje koje su ti pevači kazivali narodu. U svom najznačajnijem delu, poemi »Gajdamaci«, Ševčenko je opevao, na način blizak narodnoj pesmi, ustanak Ukrajinaca protiv nezajažljivih poljskih plemića u šezdesetim godinama pretprošlog stoleća. Krvavo ugušen zajedničkim naporima poljskih i ruskih vlastodržaca, taj ustanak je nadahnuo Ševčenka da napiše poemu koja je u osnovi romantična, ali obiluje realistički datim pojedinostima u slikanju Ukrajinaca i njihovih podjarmljivača.

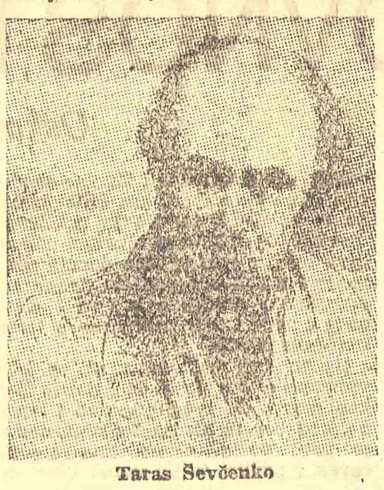

Taras Ševčenko

O neprolaznoj snazi poeme »Gajdamaci« svedoči i to da se njeni odjeci živo i neposredno osećaju u »Pesmi o Opanasu« Eduarda Bagrickog, savremenika Majakovskog i Jesenjina, — i jednog pesnika koji s ovom dvojicom obeležava najviši domet ruske poezije u toku poslednjih decenija.

Ševčenko ima i pesama koje se do izvesne mere udaljuju od narodnog vrela i kreću se kolosekom onovremene umetničke poezije. U tim pesmama nailazimo na imena iz mitologije, kao i na korišćenje epistolarnog oblika, ali one su nemnogobrojne i nekarakteristične za Ševčenkovu poeziju koja je okrenuta liku Ukrajine, njenim ljudima i pejzažu. Kad je reč o najizrazitijim lirskim pesmama Tarasa Ševčenka, teško je povući granicu između pesnika i slikara, jer su ta dva elementa stopljena u jedan, tako da, na primer, pesma »U višnjiku kraj izbe« deluje i kao lepa, rečju izražena slika ukrajinskog sela u večernjim časovima.

Veran narodu svom, Ševčenko je tu vernost platio desetogodišnjim progonstvom u pustinju, uz izričnu carevu zabranu da piše i slika. Pod okrutnim kasarnskim režimom, ponižavan, ali neponižen, pesnik je sačuvao duhovnu čvrstinu i našao načina da prekrši carevu zabranu. Vratio se iz progonstva još borbeniji, još vedriji duhom, ali zdravstveno iscrpljen i slomljen, tako da je posle četiri godine umro čime je razrešio petrogradsku policiju dužnosti da motri na svaki njegov korak.

•

Prvi prevodi Ševčenkovih pesama na srpskom pojavili su se 1868, sedam godina posle pesnikove smrti. Časopis »Vila« doneo je tada tri prevoda iz »Kobzara«, a između ostalog poemu »Neofiti« koju je preveo Stojan Novaković.

Lav ZAHAROV

PROCVAT PLAGIJATA

Povodom slučaja profesora Leonova

Profesor Leonov je prilično poznata ličnost u SSSR-u — barem u krugovima onih ljudi koji su posredno ili nekim drugim putem vezani za rad na teoretskim pitanjima. Njegov se potpis sve doskora mogao naći ispod članaka u raznim teoretskim časopisima i publikacijama. O radu Leonova na polju filozofije — posebno u oblasti dijalektičkog materijalizma, bilo je napisano pored osvrta sa kritičkim primedbama, isto tako i dosta lepih reči. Doduše, kvalitet Leonovljeve teoretske »zaostavštine« ne služi kao dokaz neke naročite naklonosti boginje Minerve prema njemu. Ali, u uslovima koji karakterišu sadašnje stanje na teoretskom frontu u SSSR-u, ova činjenica nije mu nimalo smetala da bude smatran za društvenog radnika »višeg ranga«, odnosno za teoretičara koji stoji iznad »rjadovih kadrah« na polju filozofije. Leonov je bio šef katedre dijalektičkog materijalizma u Institutu za filozofiju — važna i veoma visoka funkcija.

On je pre nešto više od dve godine napisao pokrupniju knjigu pod inače skromnim naslovom: »Ogledi iz dijalektičkog materijalizma«, koja je bila ubrzo štampana u dosta velikom tiražu. Međutim širina problema koje ova knjiga obuhvata, kao i autoratativni način tretiranja pojedinih pitanja dijalektičkog materijalizma, pokazuju da su piščeve pretenzije znatno prevazišle skromni nagoveštaj naslova — mesto »Ogleda« ispalo je nešto što bi trebalo da bude slično zaokrugljenoj studiji, odnosno sistematskom i celovitom izlaganju osnovnih postavki materijalističkog pogleda na svet. Kao takva, ova je knjiga sa prilično interesovanjem bila primljena u javnosti. Knjigu su mnogi zaboravili i možda ne bi ni došlo do ponovnog pričanja o Leonovu u štampi SSSR-a da se nije desila jedna veoma nezgodna stvar. A evo zapravo o čemu se radi.

»Kultura i žizn« — organ odeljenja za agitaciju i propagandu pri CK SKP(b) — doneo je jedan dopis u vidu pisma upućenog redakciji, pod naslovom: »O nedostojnim metodama u radu profesorâ Leonova«. U ovom pismu potpisanom sa »N. Budrejko, F. Enevič i S. Petruševski«, govori se o amoralnom postupku Leonova prilikom pisanja njegovih ogleda iz dijalektičkog materijalizma. Tu se pored ostalog kaže:

»Umesto da je duboko promislio i samostalno izložio najvažnija pitanja teorije, koristeći originalne materijale i nove činjenice, Leonov je stupio na lak i sramotan put **prepisivanja materijala iz tuđih radova, na put plagijata«**

i dalje:

»Kako se u poslednje vreme otkrilo on je prepisivao **čitave stranice iz rukopisa F. Hašačika »ogled o teoriji saznanja dijalektičkog materijalizma«** čije je izdavanje sprečila direkcija Instituta filozofije još 1945 godine, pozivajući se na zastarelost materijala u ovom rukopisu. **Profesor Leonov je isto tako prepisao od reči do reči, od slova do slova, čitave pasuse i stranice iz knjiga i članaka drugih autora.«**

U dopisu se kritikuje čitav rad na Institutu, govori se o pokušajima pojedinaca koji žele da stvore monopolizirani položaj u pojedinim naučnim oblastima, i na kraju se ističe, da će »filozofski kadrovi morati izvući pouku iz slučaja sa knjigom Leonova. Na taj način, sa veoma visokog mesta (odeljenja za agitaciju i propagandu CK SKP(b)) razgolićen je i žigosan nečasni posao ovog nekada visokog pretstavnika teoretske misli u SSSR-u, dok su metodi njegovog rada prikazani kao »tuđi sovjetskim naučnicima«.

»Kultura i žizn« napada Leonova a zatvara oči pred činjenicom da se njegovim metodima u manjoj ili većoj meri služi pretežni deo teoretičara, literata i umetnika u ovoj zemlji. Dovoljno je pogledati samo teoretske i druge časopise koji izlaze u SSSR-u, kao »Boljševik«, »Pitanja filozofije«, »Vesnik Akademije nauka« itd., pa videti da se u njima na jedan šablonski način, lišen svakog stvaralaštva, piše o svim teoretsko-naučnim problemima, pri čemu se uglavnom prepričavaju jedne te iste stvari. Najveći deo teoretskih radova, kao i radova na polju književnosti i umetnosti uopšte, pretstavlja ustvari veoma mučno natezanje da se učini uverljivom apologetika društvenog stanja u SSSR-u. Tamo se kao merilo kvaliteta na polju teorije i umetnosti uzima sposobnost idealizacije konkretne stvarnosti, sposobnost prećutkivanja unutrašnjih sukoba i previranja koja su dovela do likvidacije osnovnih tekovina proleterske revolucije. Profesor Leonov je do krajnjih granica vodio računa o tom kriteriju — on je u svojoj knjizi pokušao da unutrašnje stanje u SSSR-u prikaže kao afirmaciju naučnog socijalizma, a praktičnu delatnost rukovodstva — odnosno samog Staljina, kao dalju razradu marksističke nauke i njenu nepogrešivu primenu u svim oblastima društvenog života ljudi. On je pri tome prepisivao od Hašačika i drugih autora, a Hašačik i ostali — preko drugih transmisija ili neposredno, prepisivali su ili parafrazirali ono što je Staljin rekao i napisao o ovom problemu. Kao osnova za rad na filozofskom polju tamo služi Staljinov napis »O dijalektičkom i istoriskom materijalizmu«, koji, ako iz njega apstrahiramo idealistička zastranjivanja i pragmatističko izopačavanje pojedinih stavova klasika, ne pretstavlja ništa drugo, do pokušaj da se kompilativnim putem izlože osnove dijalektičkog-materijalističkog shvatanja razvitka prirode, društva i ljudskog mišljenja. Staljin se prikazuje autorom »Kratkog kursa istorije SKP(b)« — a čitav istoriski deo ove knjige ustvari pretstavlja prepričavanje Jaroslavskog, koji je davno pre Staljina napisao 12 tomova o istoj temi. Mogu da se nađu i takva mesta, koja su doslovno prepisivana, odnosno preneta iz knjige Jaroslavskog u Istoriji SKP(b). Znači svako prepisuje od svakoga — a čitava društvena misao okovana je u uske okvire onoga što dolazi »odozgo« i što ima značaj apsolutne istine.

Razume se da je ovakav diktatorski režim u oblasti teorije morao dovesti do stagnacije i regresa društvene misli u SSSR-u. Ako je tačno da revolucionarna previranja koja obeležavaju prelaz iz jedne u drugu društvenu ekonomsku formaciju, nužno nalaze svoj odraz u delima velikih ljudi koje rađa svaka takva epoha, onda je na prvi pogled veoma teško shvatiti relativno siromaštvo društvene misli u ovoj zemlji u periodu posle Oktobarske revolucije. Radi se zapravo o ovome. — Razvitak proizvodnih snaga u eposi nastupanja kapitalističkih odnosa u Rusiji, a upored o i pre toga — prodiranje naprednih ideja sa Zapada u ovoj tada veoma zaostaloj zemlji, sve je to — krajem XVIII i u XIX veku dovelo do snažnog razvitka i filozofije i umetnosti, dovelo je do novih otkrića skoro u svim naučnim disciplinama. Međutim, u ovom razdoblju od preko tri decenija (koje doduše nije veliko ali ipak dovoljno da pokaže znatnije rezultate u tom pravcu), društveni život u SSSR-u i, pored relativno velikog napretka u razvitku ekonomike, još nije izbacio na površinu takve mislioce i umove kakav je bio recimo Bjelinski u literarnoj kritici, Plehanov u teoriji, Tolstoj u književnosti, itd. Ne samo to — tamo se sada jadikuje i grdi na sve strane što još nisu proučena izvesna pitanja od bitne važnosti za razvitak teorije — posle toliko godina još nije napisana Istorija filozofije, nije izdat udžbenik iz dijalektičkog i istoriskog materijalizma, nije napravljen nikakav napredak u proučavanju problema osnovnih pokretačkih snaga u socijalizmu itd. itd. Svakako da se tu ne radi o subjektivnoj nespособности ljudi — već o nasilnom ukalupljivanju teoretske i naučne misli, o pokušajima da se ona potpuno upregne u kola birokratskog aparata, koji u revidiranju marksističke teorije, u ubijanju njenog revolucionarnog jezgra, vidi jednu od garancija daljeg zadržavanja svog povlašćenog položaja u odnosu na radne mase. Ne može biti nikakve sumje u to, da bi rezultati na polju teorije i nauke u SSSR-u bili sasvim drukčiji, kada bi čovekova misao tamo bila oslobođena surovih stega, kada bi reči o socijalističkoj demokratiji, koje se toliko ponavljaju, prestale biti fraze u najobičnijem smislu te reči i kada bi dobile svoj sadržaj u praktičnom životu ljudi.

Vratimo se profesoru Leonovu. On je prikovan za stub sramote. Međutim njegov slučaj ne samo što ne može biti potvrda nastojanjima koje vrši i »kultura i žizn«, koja se trudi da dokaže kako se u njegovom slučaju radi o metodama nepoznatim i tuđim teoretskim radnicima u SSSR-u, već naprotiv — na ovom se primeru vidi do kakvih se sve ekscesnih pojava tamo dolazi kako u oblasti teorije, tako isto i u svim oblicima nadgradnje. Žigosanje Leonova, svakako bi bilo sračunato i na to da izazove utisak postojanja konstruktivnih stremljenja i unutrašnje čistote savremene teorije i prakse u SSSR-u. Međutim, plagijati u teoretskim radovima, literarna kleptomanija najširih razmera u književnosti, ubogo stanje u svim umetničkim sektorima, a što je najvažnije društveni faktori koji su uslovili tu situaciju (likvidacija osnovnih tekovina revolucije i zavođenje sistema birokratskog despotizma) sve su te činjenice tako očigledne, da razgolićuju pokušaje koji idu za tim da na veštački način sakriju stvarnost, da se njena inače siva suština, namala ružičastim bojama.

Ilija TOPALOSKI

Mihailo Lalić

PRED POTJEROM

(Odlomak iz pripovijetke)

Bataljon stalnih četnika stiže iz Kolašina u Moraču i prvi posao mu bi da — zajedno s moračkim četničkim bataljonom — opkoli puste stjenovite strane u klisurskoj jami prošaranoj katuništima. Dva dana prije snijega u tom kraju su obavještajci primijetili pramičak dima i prijavili da je to glavna partizanska baza. Kako je obavještenje bilo sigurno, tako je i odgovor na njega došao brzo.

Napadnuta iznenada, neoprezna partizanska grupa, koja se ustvari sastojala samo od tri čovjeka, dade se u nepromišljeno i beznadno bjekstvo po strmom snježnom kamenjaru, pod ukrštenim gustim kišama kuršuma.

Prvi koji je istrčao, radnik iz Kolašina Tošić, stiže do Morače i pregazi je praćen plotunima. Dah mu je nestajao i vid ga izdavao kad izađe na drugu obalu teturajući od umora. Tamo upade u zasjedu i, ponovo iznenađen, predade se bez metka. Drugi, seljak iz Morače Danilović, uspio je da izmakne goničima i da, kao mjesečar, prođe iznad provalije gdje mu više niko nije mogao pratiti trag. Tako je stigao do obalske pećine zarasle u gustu mrežu svelog lozara pod injem. Spasio bi se tu da ga nijesu primijetili i potkazali oni s druge strane rijeke. Zatvoren, opkoljen i mamljen obećanjima, za koja je znao da su lažna, izgubi prisebnost i pusti se bez otpora.

Njihov treći drug, bezemljaš i izbjeglica iz Metohije Rakić — na koga su četnici bili naročito kivni, te bi mu »drli kožu, meso živom kidali i na ražnju ga pekli« — nije bježao daleko. Još na izlazu bio se okliznuo i skotrljao niz liticu; izotucan i ošamućen, uspuzao se opet gore, kraj pećine iz koje su ga malo prije istjerali. Tu je čekao da ispali svoj metak ili pogine prije toga. Čekao je do noći, a onda othramao do sigurnijeg skloništa.

U toku noći, na saslušanjima koja bi bilo teško opisati, četnici su od uhvaćenih doznali ko je s njima bio. Sjutradan su uzeli Rakićevog mlađeg brata, Manojla, kao taoca i kao živi zaklon pred sobom, pa su tako pretražili sve pećine oko Morače — ali Rakića tamo više nije bilo.

U Kolašin je odmah javljeno o uspjehu potjere. Otuda odgovoriše da se uhvaćeni partizani ne ubijaju usput, kao što je bilo uobičajeno, nego da se živi otpreme do zatvora. Za tu stvar se naročito zagrijao četnički komandant Ljubo Minić, koji je preduzeo i druge korake da spasi život uhvaćenom Tošiću — htio je da se tako oduži Tošićevoj porodici koja mu je, u vrijeme kad su partizani držali Kolašin, učinila velike usluge, hraneći mu djecu, dok je on četovao po Zaostru i strijeljao zarobljenike u Ljubnicama.

Ova Minićeva želja ne ispuni se, kao ni naređenje četničke komande, uglavnom krivicom samih zarobljenika. Naime: upitani za jatake koji su ih hranili, na onom krvavom saslušanju gdje se proklinjalo i majčino miljeko, oni rekoše da su im hranu davali — od straha ili iz kakvih drugih razloga — ugledni četnički domaćini i glavari. To je bila istina, ali da ta istina ne bi došla do Đurišićevih ušiju — morački četnici riješiše da tako opasne svjedoke ne puste u Kolašin. Usput, na Crkvini, ubiše ih sprovodnici pod izgovorom da su pokušali da bježe.

Mijat Lakićević s drugovima nije znao o svemu tome — sve dok Dragoje Radović, poslan da uspostavi vezu s tom već iščezlom grupom u klisuri, umalo ne nastrada od potjere koja je tražila Rakića. Još se Dragoje nije bio vratio s tog puta — a Mijat i Četko nabasaše na vod stalnih četnika umoran od uzaludnog traženja.

Bili su pošli da nađu kakvu vezu s Mijajlom i Ninom Jankovićem, i da ih upozore na opasnost. Oko njih noć i razgažen snijeg, koji već dva dana leži na zemlji bez ikakva izgleda da će skoro kopnjeti. S oblačnog neba naizmjenično pada i prestaje, pa mu se ništa ne može vjerovati. Po selu lavež oživi čas tu čas tamo — te se vidi da nije sve u redu i da se neko tuđ kreće po uvršljanoj bjelini. Ne zna se ko je to, niti se po tom kretanju može pogoditi kuda će.

Pred jednom »prijateljskom kućom«, čija siromaština nije mogla ni psa hraniti, zastadoše da predahnu i upitaju. Da se ne bi zadržavali, Mijat osta pred kućom a Četko sam uđe. Čuo je samo da neko galami u drugoj sobi i nazvao je dobro veče možda nešto glasnije nego što je trebalo. Teško je reći po čemu su prepoznali taj njegov glas — tek, iz te sobe pokuljaše četnici dovikujući mu da stane, da ne gine, da se preda, da baci oružje... Čak i da je htio da im nešto odgovori — oni ga više ne bi čuli. Dok je otkopčao revolver i odgurnuo od dovratka ženu koja mu je smetala da otvori vatru — četnici, kao slijepi, u gustom roju projuriše pored njega, istrčaše napolje i, uobražavajući da neko pred njima bježi, rasuše se strminom ispod kuće uz česte pucnje i nerazumljive povike. Mijat sačeka Četka u zaklonu pred kućom, pa, kao da se sve to njih ne tiče, pođoše uzbrdicom povrh sela.

»Ovo ne valja ni pet para«, reče Četko kad su odmakli od kuće, oko koje su se već stišavali pucnji. »Molim te, umjesto da smo se pripremili unaprijed, mi... Idiotizam! Zavisimo od slučaja... Šašava stvar, i gotovo!« Pošto prije, u toku ove gužve, nije imao vremena ni da se ljuti, to je sad morao iskaliti svu nakupljenu žuč. A kad bi jednom počeo s time, krivo mu je bilo istovremeno na sve i svakog, na ljude i na stvari. Pa da ne bi nikom dužan ostao, osvrnu se i na Mijata.

»I ti si nekakav čudnovat čovjek: stalno zamišljaš da ti je ovo ona ista Morača od prošlog rata. Jest, vraga!«

»Da je sama Morača, i da nije onih stalnih«, reče Mijat, »ja bih naveo kapu pa još i danju išao preko sela«.

»I ne bi dugo išao, ja ti jemac!«

»A ko bi me, misliš, spriječio u tome?«

»Kovijanići — slađe bi te ubili nego se hljeba najeli. I tvoj Stanko Lakićević, ona zmica, pritrčao bi da im pomogne; pa ni onaj Novak, što si mu glavu spasio, ne misli ti dobro...«

»Ne valja kad je čovjek toliko nepovjerljiv da u svakog sumnja«.

»A ti samo vjeruj lupežima, pa ćeš se dobro provesti!«

Mijat reče da je svakog Moračanina zadužio ili uslugom ili uopšte nečim dobrim, a Četko mu odgovori da baš zato, što oni ne vole da se odužuju, mora biti oprezan prema njima. Mijat zastade i upita:

»Pa zašto se onda boriš, kad ne vjeruješ u ljude?«

»Ja?...«, iznenadi se Četko. »Borim se za one ispod deset godina, jer još nijesu imali vremena da se pokvare«.

»Proći će to tebe, samo treba da se naspavaš. Umoran si«, reče Mijat, a Četko, osjećajući i sam da je opet prešao »u drugu krajnost«, ne odgovori ništa.

Produžiše ćutke, nezadovoljni jedan drugim, a i sami sobom. Tako se vratiše u Bare, kod Mijatove kuće, gdje ih je, umoran i slomljen dugim putovanjem, čekao Dragoje s rđavim vijestima. On ispriča ono što je vidio i doživio i dodade ono što je naknadno čuo — suvim glasom i već bez ikakvog uzbuđenja. Ćutali su neko vrijeme, a onda Četko upita kuda da se pođe.

»U pećinu — no!«, reče Mijat. »Jer kad bi mi djecu pred sobom doveli na vrata, kao što, eto, rade — bojim se da ne bih mogao pucati. Znači, moramo na otvoren prostor, negdje po tim šumama, iako je to za ove moje zglobove najgora stvar«.

Večeraše bez volje i nekako kao po službenoj dužnosti, a onda Mijat i Dragoje izraziše želju da se odmore i prospavaju sat-dva, bar dok im se obuća prosuši. Na to opet skoči Četko, kao da je lično uvrijeđen tim predlogom, i planu svom žestinom:

»Odmah da ste ustali! Neću ništa da čujem, neću da razgovaram! Mogu ja i sam da pođem... Samo pazite, kad meni đavoli pridođu!.. Dosta mi je toga šašavog mamurluka, toga idiotizma više! Neću da me hvataju u kućama među djecom, ni u tjeskobi, neću da časim ovdje! Ili idemo, ili — zbogom...«

»Šta je ovome čovjeku noćas?«, i Dragoje začuđeno pogleda Mijata, kao da bi on to morao znati.

»Ne znam, možda ima pravo«, reče Mijat i ustade. »De da idemo«.

Napolju ih dočeka hladna tama puna zubatog vjetra. Prešli su tridesetak koraka, kad u komšiluku zalajaše psi. Pored plota što su ga tek ostavili za sobom, povukoše se pogrbljene oprezne sjenke. Oko kuće utišane u mraku, sklopi se obruč i zatutnjaše potkovane cokule na drvenim basamacima i na vratima. Čuše se promukli grubi glasovi.

Oni požuriše do izlaza iz sela, zatim sve sporije, umorni, u sve većim okukama, počeše da se uspinju k šumovitoj visoravni iznad moračkih naselja. Nije im se žurilo više, ništa dobro nije ih očekivalo tamo — na beskrajnoj hladnoj i bijeloj prostirci, koju im niko ne može oteti ni uskratiti.

Oko ponoći stigoše i izabraše osrednje, ničim neupadljivo mjesto u čestaru među listosjecima i od suvih hrastovih lisnika upališe istovremeno četiri lomače jednu do druge. Prinosili su nove naramke drva i grijali se nad njima gledajući kako se rastapa snijeg i ognjište propada u dubinu. Najzad se ukaza crna raskvašena zemlja prekrivena mokrim ugljevljem i pištavim ugarcima. Ostaviše samo jednu vatru nasred crnog »prokopnjelog« kruga i oko nje posijedaše po »ljiljcima« suvog lista izvučenim iz stogova. Mijat se približi vatri i poče da trlja dlanovima oboljela koljena. Radovići se pribiše oko njega s obje strane, da mu bude toplije. Dragoje zaspa glavom naslonjen na Mijatovo rame; Četko je s vremena na vrijeme ustajao da prinese lisnike i potstakne plamen.

Tako ih zateče zora, mutna i rasplinuta, sve sivlja i hladnija ka krajevima vidika izgubljenim u daljini. Pod njima zija izdužena i nepravilna moračka pukotina ispunjena pritajenim hajkama. Iznad bijelih bedema Ocke i griva Troglave i visoko preko kupastog zvonika Ostrivice, štrči Kom kao kula od oblaka. Desno od njega pruža se zbrkan niz ružnih pustinjskih dolina, k Prekobrđu i Nožici i neznanim klancima gdje se dijele crnomorske i jadranske vode. Sve je zamrznuto i nepomično u ti ini, čak i svjetlost i trajanje, nad tim zaustavljenim talasanjem.

»Nekako slično mora da je izgledao svijet u ledeno doba«, reče Četko, i crn, čađav, nakostrešen, ispruži prst prema Komu. »Ničeg živog ni da proleti, ni da se vidi ili čuje — samo visovi i ćafe, kao zavijani, zamrzli božji il đavolji savardaci... Šta je onda čovjek među tim tolikim suruljajama? Sitno stvorenjce s jakom maštom i koje je uobrazilo da je za tih dvadesetak hiljada godina izvršilo veliki napredak. Volio bih da vidim neki stvaran dokaz toga napretka, namijenjen životu, a ne — samo sprave za ubijanje...«

»A ja bih volio da vidim u kome li se od tih božjih savardaka mrzne danas Rakić, onako sam... I gdje izvađa Uroš Novičić, ako i njega nije smotalo ovo čudo; i gdje je Mijajlo Janković zaklonio glavu, onaj božji zvijerac, što se, vala, neće pustiti bez zamjene?.. Gadno smo se nekako prosuli«, zamišljeno nastavi Mijat »te kad se sastanemo — biće nas izgleda mnogo manje«.

Dragoje se probudi, zahvati šaku snijega i njime protrlja podbule oči i potamnjele koščate ruke.

»Kako su vam ispucala usta«, reče. »Poružnjeli ste za jednu noć«.

»Šta bi tek rekao o svom licu, kad bi ga mogao vidjeti?« odgovori Četko.

»Znam, sigurno ličim na čergaša...; bez čerge«.

Negdje nisko, u dubokoj dolini pod njima, muklo zapucaše puške. Dan se stušti, kao da je uplašeno svitanje stuknulo unazad. Vjetar zašušta u čestaru rasipajući hladan i pust miris sjevernih pustinja. Siva zavjesa mećave prekri visoravan i kao oblak, svaljen na zemlju, raširi se prema Prekobrđu.

★

Popodne iz vijavice izroniše Mijatova djeca noseći hranu i pokrivače. Uveče donesoše sjekiru, bocu rakije i pribor za brijanje bez koga se Mijat nije mogao zamisliti. Bio je navikao da pazi na svoj izgled i još uvijek je živjelo u njemu sjećanje na bolja vremena.

»Kućimo se«, reče Dragoje Radović. »Još malo, pa ćemo i goste dočekivati«.

»Ja ih nijesam željan«, reče Četko i zabi flašu u snijeg iza sebe. »Predložio bih im da pričekaju do proljeća. Kad ozeleni šuma i zamiriše zdravac, onda nek navale«.

Ali gosti navališe već sjutradan: Mijatovi susjedi, seljaci iz Bara, došli u list i u drva i željni da ga vide. Neki su već znali da je tu, pa su i nešto hrane ponijeli sobom. Kvaseći usne i brkove rakijom, a ipak štedeći tu vatrenu tečnost za one kojima je potrebnija, nazdravljali su »domaćinu i uku-

IZLOŽBA SREDNJOVEKOVNE UMETNOSTI NARODA JUGOSLAVIJE

SVETOVNOST I JEDINSTVO

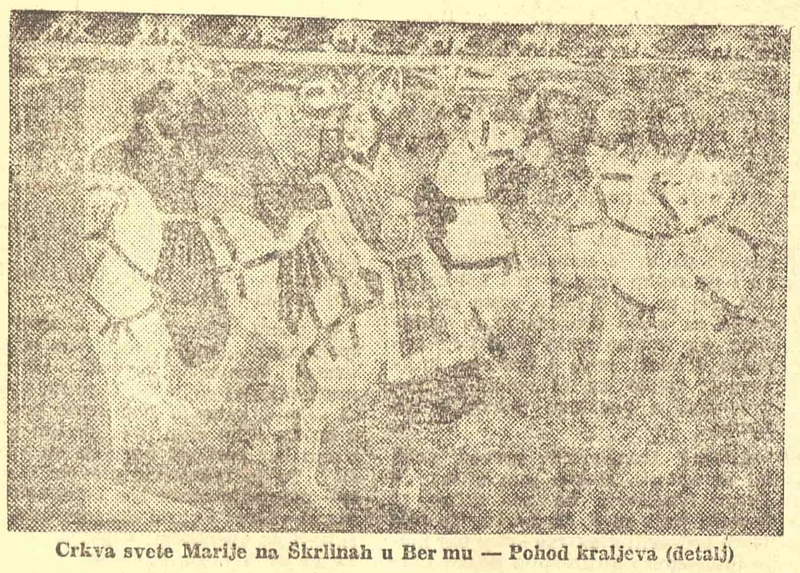

Crkva svete Marije na Škrlinah u Ber mu — Pohod kraljeva (detalj)

(Nastavak sa prve strane)

kivanja (Nerezi). Bogorodica ima izraz divalj od bola ,bez nade u vaskrsenje, ona je žena koja jauče i rida nad telom mrtvog sina čiji se život neće ponoviti, dat kao i svaki život, jednom i zauvek. Mileševski Isus, kog oplakuje ne manje zemna majka, liči na boksera palog na nekom ringu u borbi za svetski, ne nebeski šampionat. Bogorodica koja umire na svodu Sopoćana bleda je, bolesna, i ima onaj ujareni i strogi pogled tuberkulotika, a sveci i anđeli, ili šta li su već sve one figure koje stoje oko njenog poslednjeg ležaja ne liče na ljude iskreno prožete saznanjem da je zemlja dolina plača sa koje je sreća otići u raj, pred slavu božju, gde je i mesto Majci Božjoj, ako je verovati Reči. Oči su svima oko nje, umiruće, vrlo žalosne, lica mrka i mračna i niko ne očekuje ništa posle te njene smrti do pustoš od koje je svakog od njih strah jer će svako mreti. Ta subjektivistička asocijacija na motiv sopstvene smrti shvaćene kao definitivni odlazak iz života prekinutog konačno, ta antimetafizika koju srećemo konstantno kroz sve vekove našeg crkvenog, po definiciji dakle, metafizičkog slikarstva na svim našim freskama u Makedoniji, Bosni, Dalmaciji ili Srbiji, svedoče ako ne o proboju pučkih shvatanja, onda bar o izvanrednoj sposobnosti majstora da izraze lica svojih savremenika sa svim što su nosila ispod lika. One dve ženske figure u drugom planu levo, zaista jecaju, a plač Rakile (Markov manastir) tako je nejobovski neskrušen i krvav, njene su ruke tako prazne i puste, a ipak rebelski grčevite u pokretu koji se otvara nad mrtvima, da se zaista mora zaključiti ili da je slikar zamislio Rakilu kao bezbožnicu kad se tako buni protiv božije volje, ili da se kod nas drugačije nije niko umeo odnositi prema ličnoj tuđoj volji. Ni božijoj, ni zavojevačkoj, ni velmoškoj.

Užasnuli bi se mrtvi modeli i mrtvi slikari da nas čuju. Nisu bili diplomati da ne misle što slikom kažu, niti je Kotoranin fra Vita ili Radovan ili ma ko od dvadesetorice velikih umetnika bio bezbožnik svestan svog bezbožništva. Bili su pobožni to ljudi, ali su opservirali život i gledali na ziganisko poimanje sveta. To paganstvo, taj latentni, čak sebe nesvesni bunt, protiv srednjovekovnog feudalno-hijerarhiziranog božanstva, čak i kad nije učinjen u bogumilsko ime, evanđelsko-komunistvujućih ideala, nego u ime nekakvog, recimo, pučkog pravoslavlja, vezuje i oroduje to crkveno slikarstvo, i ne samo vremenski, s antiCrkvenom plastikom bogumila.

Pitaju se već neko vreme na raznim stranama šta je ta plastika? Je li njen koren u Altamiri, Dordonji, u propaloj afričkoj civilizaciji, u egipatskim već stilizovanim hijeroglifima, no koji pretpostavljaju preegzistenciju jedne umetnosti, u asirsko sumerskim reljefima? Ili je samoniko? Jesu li se apstraktni Kandinski, Klee inspirisali stećcima? Je li ih Juan Miro naslutio? Biće posao naučnika da dadu odgovor ili odgovore, a mi ostanimo tu gde stojimo, uzbuđeni poetskom slikom tako ekspresivno dignute sunčane ruke bogumila, pred rukom koju je umetnik napravio velikom kao sunce, s prstima koji se šire, moćni i životvorni kao prvi jutarnji zraci. To je poetska slika. Molim. Ali stećak iz Brotnjića, podeljen je kao šekspirska scena, sa ženskim kolom u sredini na još dva plana. Između tragične vizije lova u apokaliptičkoj vehemenciji krila koja dijagonalno seku skoro čitavu gornju plohu, i druge, donje, s dve košute i jelenom, tako bukolički mirne i krotke u izrazu, kreće se žensko kolo. I ne može se izbeći utisku da je umetnik namerno i voljno hteo tom i takvom scenografijom da izrazi životnu simultanost tragičnog, ljupkog i ako hoćete komičnog. Ali stećak s primitivistički gracioznim pokretima košuta iz Uboškog i onaj stećak Kulina Bana po fakturi i poštovanju proporcija realnosti sasvim već renesansan, nisu ni iz istog perioda, ni od majstora približno jednake vrednosti. No ono čime

vot očima svoje sredine, i videli i osećali samo ono što je bilo shvatljivo njihovoj sredini. U njihovoj recenziji, život je punokrvan, ali tu životnost im nije niko živ zamerao, jer su je tad svi tako osećali i kroz njen ukus percepirali ovaj i onaj svet. Onaj se nije mogao razlikovati zato od ovog. Ali i pod pretpostavkom da su slikari, spiritualnosti, odstupili donekle od svojih uverenja da bi se približili puku u propagandističke svrhe, njihov nas realizam ne treba da čudi. Propaganda, kad je dobro shvaćena, uvek je realistička! Inače ne može da deluje.

A delovati tad u onoj sredini, izražavajući opšti i lični prelom stvarnosti kroz svest i osećanje, značilo je konkretno reći glasno i sa zidova hrišćanskih hramova jedno u suštini pa-

nas oba sablažnjuju to je jedinstveno jedno, sasvim, aktivno i slobodno odraža jno reagovanje na stvarnost uprkos primitivizmu ili akademičnosti, da tako kažem. Imponuje to buntovno nepoštovanje, to večito naše bundžijstvo izraženo u umetnosti koja, verovatno, bez ikakvih uzora nastaje u bosanskim šumama gde se nikad caru carevo nije bez nevolje davalo. Ni bogu božije.

U izloženim mulažima bogumilske umetnosti još više, neko li u crkvenom slikarstvu, značajnijem kao artistička realizacija, doživljujemo opet sebe, dakako, sebe kakvi su nam bili preci, sebe, kakvi smo ostali da ličimo na njih. Karakter je sudbina čoveku. I narodu. I narodima. Recimo slobodno: u krajevima nastanjenim narodima Jugoslavije po zapovesti istorije, po nuždi geografije, po nevolji ratničke sudbine, što postaje lepota junaštva koji je prevazilazi, moralo se neprekidno boriti za puki opstanak. Borilo se protiv Serenissime i inkvi-

Tako je bilo, i, tako nažalost ili ne, ostalo.

A kad je tako bilo, jasno je, što je metafizičko poricanje sveta, moralo ostati strano ratnicima za slobodu sveta, vojnicima takve izdržljivosti, ali i tako fine osećajnosti za linije koje su sačuvale i obuhvatale pokrete ljudi, zveri i cveća.

A kad je tako ostalo, ni umetnicima danas ne preostaje drugo, do da oštrim okom ratnika posmatraju svet oko sebe, ceo svet, da bi odrazili naš svet i ostali ne samo politički, nego i umetnički naši, a to znači — nezavisni istiniti. Ne znači to: zatvoriti vrata i začauriti se samoushićeno u sebe. Promaja im neće smetati da izraze nas kojima je ambijent vetrometina.

A kad je tako bilo, a bilo je tako da smo uprkos srednjovekovnoj državnoj rascepkanosti stvorili od Ohrida do Brema jedru zadivljujuće jedinstvenu umetnost, umetnost koja je, uprkos individualnim različkama majstora koji

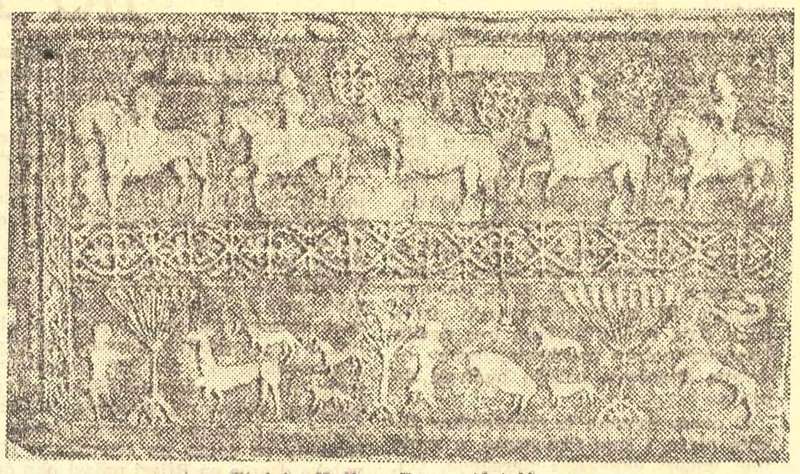

Stećak »Kulina Bana« (detalj)

zitora papinskih, protiv Dušanovih oklopnika i ugarskih konjanika, protiv krstaša i Barbarose, Franaka koji su nas civilizovali frengom i Volgara koji su nam ostavili više puta nož u leđa i Seldžuka koji su bili perverzni murdari i mamurne javašlije, i Jovana bez zemlje i Ričarda Lavovog Srca. I nema značajnijeg regresivnog pa delimično i objektivno progresivnog pothvata u istoriji Evrope koji je bivakovao u našim krajevima, da bivakujući nije naišao na ljude ljubomorne na nezavisnost, ljude spremne da budu protivnici svakom čalendžeru na svetsko gospodstvo, ne kao konkurenti, nego kao branitelji svoje nepovredive slobode. Pobednici ili pobeđeni, svejedno. Borci uvek. I pobeđeni. Makar i posle pet vekova poraza oni će se boriti kao što su se borili i protera će zavojevače i biće konačno slobodni. To znači spremni da se ona opet brani. Jer iskustvo plaćeno krvlju na toj ratnoj vetrometini uči: nema života pod sabljom osvajača. U to ovaj naš svet nije potrebno ubeđivati. Stalne borbe za nezavisnost, makar od Hrista na latinskom ili od Hrista na grčkom, doveli su Glagoljaše u sukob s Petrovom stolicom, doveli do bogumila koje je proganjao s jednakom žestinom Dušanov Istok kao i Zapad Duždeva kojih je od 804 do 1457 bilo 28 dugim i bezizglednim u ratovima protiv Skjavona, u ratovima koji su za 650 godina trajali ravno 400 leta.

su slikali, jedinstvena i po jednom istovetnom ukusu sveta i života, šta može sprečiti naše umetnike da sad, kad smo politički i duhovno ujedinjeni u savez federativnih narodnih republika, stvore našu jugoslovensku umetnost time što će produžiti da odražavaju potpunije, snažnije i jače osnovna istorijski i aktualistički naša poimanja i osećanja stvarnosti: žeđ za nezavisnošću, glad za slobodom, afirmaciju materijalnosti ovog i samo ovog sveta.

A kad je tako ostalo, ova se izvanredna izložba javlja kao kulturna i umetnička škola jugoslovenskog bratstva koju otvara u Zagrebu jugoslovenski Srednji vek za Jugoslovene koji su to jedinstvo državno i politički ostvarili. A poslednja pouka o kojoj ćemo razmišljati i pošto napustimo ovu izložbu jeste misao o ulozi umetnika uvek preteče, uvek u neku ruku proroka. Jer između umetnika i životne istine u trenutku njenog oživljavanja, nema velova i magli. Zato što je svoju stvarnost u stanju da uoči do krajnjeg mogućeg kraja, što se ne štiti od nje predrasudama čak i kad su ukus i uverenje sredine, umetnik je kadar da uoči bolje no iko smernice razvoja i da ih kaže čak i uz opasnost da ne bude shvaćen ili što je takođe slučaj da namerno bude neshvaćen.

Primera je bezbroj. Oni indirektno obavezuju.

Oskar DAVIČO

Svratište Sub Iove Divo

Kadkad mi se sluči ispod debla sjesti,
kroz sumračan život milost mi se javi:
crpsti dlanom s vrela, šumsku bobu jesti,
snivati pod zvijezdom, spavati u travi.

Tmaste zagonetne misli šumom vrve,
poziv, da se podam svojim bogovima;
ovo bojno polje, gdje se sav duh hrve,
dugo vitko tijelo ispružiti tlima.

Oj i ja sam biljka; lišen želje rasti.
Oj i ja sam život, cvasti ću u vrtu.
Nemam biti veći, samo oči pasti
Upiljene u tu zatravljenu crtu.

Sviđao sam, nebo, tvoje nepogode,
budi miran pokrov povrh zemnog loga.
Pusti da se moja voća u snu rode,
pusti da me prožme iz tla strepnja mnoga.

Da je gradski krevet, soba nema daha,
ovdje kose trake urese mi vezu.
Šaraju mi pređu sitna zrnca praha
i od skritog Bijesa ćutim prisnu jezu.

Tako shvaćam zemlju, vlažnu grudu smeđu,
ja bez kraja nevin i tek s njome griješan.
I kad spustim vjeđu, kičmom slasti pređu,
sutradan ću biti svjež i žedan, ješan.

I u tvojem oku, Zemljo, nisam smiješan.

Tin UJEVIĆ

BELEŠKE

PREMIJERA OPERE »VESELE ŽENE VINDZORSKE«

Posle duže pauze Beogradska opera prikazala je operu od nemačkog kompozitora Nikolaja »Vesele žene Vindzorske«. Libreto za operu rađen je prema istoimenoj komediji Viljema Šekspira.

U izvođenju opere učestvuju od mladih članova Zorica Filipović, Milica Miladinović, Sofija Stanković, Drago Starc, Miroslav Cangalović, Dragomir Ninković, Čeda Žarković i Mile Ivanović. Pored njih uloge tumače Anica Stojanović, Ljubica Ljubičić i Žarko Cvejić.

Operu je režirao Josip Kulundžić a diriguje Oskar Danon. Nacrt za dekor dao je Staša Beložanski a skice za kostime dala je Sonja Serban.

* * *

IZLOŽBA POSVEĆENA USPOMENI BORE STANKOVIĆA

U prostorijama knjižare »Prosveta« otvorena je izložba posvećena uspomeni srpskog realiste Bore Stankovića.

Izložbu je otvorio književnik Milan Bogdanović koji je u svom kratkom govoru dotakao život i rad pisca romana »Nečiste krvi«. Izložba je otvorena u prisustvu mnogih kulturnih i javnih radnika iz Beograda.

* * *

SNIMANJE PRVOG UMETNIČKOG FILMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Preduzeće za proizvodnju filmova »Bosna film« u Sarajevu završilo je snimanje svog prvog umetničkog filma »Major Bauk«. Film je rađen po scenariju Branka Copića sa motivima iz NOB. Film je režirao Nikola Popović, snimatelj je bio Mihailo Ivanjikov a muziku je dao Fran Lotka. Tehnička oprema filma završiće se sredinom maja, i gledaoci će prvi put videti umetnički film izrađen u Sarajevu.

Glavne uloge tumače: Marijan Lovrić, Carka Jovanović, Nikola Popović, Joza Gregorin, Dragutin Felba, Vaso Kosić, Vjekoslav Afrić, Dejan Dubajić, Frane Novaković, Aca Stojković i drugi.

* * *

NAJNOVIJI BROJ ČASOPISA »KNJIŽEVNOST«

Najnoviji broj časopisa »Književnost« donosi priloge: Velibora Gligorića — »Pozorišta u Srbiji«, Riste Ratkovića — »Tri rastanka« (pesma), Gvide Tartalje — »Moj san« (pesma), Josipa Barkovića — »Gušteri, Verkora — »Čutanje mora«, Miloša Đorđevića — »Jesenja noć« i »Trešnja u beharu« (pesme), Branka Đukića — »Carolije« (pesma), Bogdana Čiplića — »Ispovest«, Artura Remboa — »Pijani brod« (pesma u prevodu Ivana V. Lalića), Lava Žaharova — »Gogolj i Nušić«. U rubrici Muzički pregled Pavle Stefanović piše: »Novo delo Stanojla Rajičića«, »Dirigent Huan Hoze Kastro«, »Dva kamerna koncerta« i »Koncert hora CDJA«. U rubrici Beleške časopis donosi priloge: Tanasija Mladenovića — »Nekoliko misli o poeziji mladih«, Dušana Kostića — »Najnovija knjiga Erika Koša«, Riste Ratkovića — »Todor Tošić: »Tamnica i proleće« F. V. — »Smrt Sinkler Luisa i G. T. — »K. Goldoni: Mirandolina«. U rubrici Stvarnost i iluzije časopis donosi nekoliko interesantnih osvrta.

* * *

NAJNOVIJI BROJ »LETOPISA«

Izašao je iz štampe martovski broj »Letopisa« koji donosi priloge: Mladena Leskovca — »Stodvadesetpetogodišnjica Matice srpske«, Milana Petrovića — »Beograd ili Zagreb?«, Miroslava Antića »Septembar—oktobar—novembar« i »Beleška« (pesme), Vladimira Čerkeza — »Zar postasmo stranci jedan drugom« i »Rodna me zemlja odnjihava« (pesma), Riste Ratkovića — »Sfinga« (pesma), Čedomira Brašanca — »Pulover«, Petar S. Petrović — »Limeni sanduci«, Živojina Boškova — »Sterijina Laža i paralaža«, Sl. A. Jovanovića — »Bernar Šo«. U rubrici Književni pregled časopis donosi prikaz Velibora Gligorića »Pripovetke Jovana Popovića«. U rubrici Beleške časopis donosi priloge Z. Milisavca — »Sreten L. Popović »Putovanje po novoj Srbiji«, L. Zaharova — »Aktovke ruskih autora« i »Basne I. A. Krilova«, Živka Bekarića — »Pabirci iz Bajrona«, Boška Novakovića — »Gogoljeve Ukrajinske pripovetke«, R. Ratkovića — »Kipling: Knjiga o džungli«, Branka Vranešević — »Izložba Novi Sad kroz istoriju« i R. M. Kovačevića — »Proslava 125-godišnjice Matice i Letopisa«. Likovni prilozi su od Steve Todorovića i Bogdana Suputa.

ćanima«, partizanima otišlim u Bosnu ili ostavljenim u Morači, nabrajajući ih sve po imenima i uglavnom sličnim ili istovjetnim odlikama. Uzgred napomenuše da je potrebno sačuvati živote i da nije sramota biti oprezan, nego naprotiv.

Kad pođoše, Četko Radović reče da mu se mjesto na kome su čini vrlo nezgodno. Kompromitovano je, razglasiće se, te bi bolje bilo napustiti ga prije nego dođe potjera i primora ih na to pod težim uslovima.

»Sve ja te ljude poznajem«, reče Mijat. »Sigurni su«.

»Sigurni?«, pripita Četko. »Tebi je još u glavi ono komitovanje iz austriskog vremena. Onda je bilo lakše — izdaja je bila ružna stvar, a sad se legalizovala i bolje se plaća. Meni danas niko nije siguran — od ovih što sjede kod kuća i spavaju u posteljama; meni su oni svi sumnjivi, neko manje, neko više«.

»A ja ti kažem da oni špijune mrze i sad kao što su ih i prije mrzjeli«, reče Mijat. »Ovo je bistar narod, Ćetko; ovo su naši ljudi, jadan — bez što ih je našlo zlo pa ne mogu da maknu. Na primjer, Nedjeljka Boškovića — njega i četnici mrze i preziru; »špijunčina« vele, i on ti je najprezrenije stvorenje u Morači. Narod ne mijenja tako lako ćud i prirodu, kao što ti misliš«.

Četko reče da je, ipak, Rakićevu grupu neko morao izdati, i to neko od tog naroda, i da se to mora uzeti u obzir, jer je skupo plaćeno. Zatim zapita Dragoja šta on misli. Bila je to kao neka vrsta preglasavanja, samo bezizglednog za Ćetka — jer je Dragoje, pored sve ljubavi za brata, uvijek bio na Mijatovoj strani. On reče:

»Meni je svejedno: snijeg je tamo kao i ovdje. Ali pošto svuda moramo držati vezu s narodom — što ne bi i tu ostali? Ovdje nas mogu izdati, a tamo zar ne mogu?.. Izdao me ovaj ili onaj — isto mi se piše. Pa što onda da se petljam i tršegam tamo-vamo? Bolje da se smirimo bar dan-dva na jednom mjestu«.

Tako opet zanoćiše tu pored crvenog stuba vatre, obučeni, obuveni i uvijek spremni za pokret, pod pokrivačima sivim od inja, na tvrdim ležajima od čvornovatih grana.

Spavalo se duboko i slatko, bez snova i njihovog opoja, u vazduhu prožetom oštrom vasionskom hladnoćom, tišinom i divljim mirisom vječnosti. Buđenja su doduše bila česta, ali udešena nekim unutrašnjim mehanizmom na razumne i potpuno pravilne razmake, bez onih bunovnih prelaza dobro poznatih ljudima naviklim da do kraja zasite protivrječne prohtjeve tijela. S vremena na vrijeme ustao bi po jedan da podjari malaksalu vatru i po neizrečnim znacima odredi koje je doba noći. Zatim bi se opet ispružio po ležaju da, odbacujući nepotrebne sumnje, suvišna sjećanja i neizvjesne nade, opet utone u prohladnu i dragu dubinu sna.

Pred zoru se probudiše skoro istovremeno. Četko rasturi i ugasi vatru — da ih ne izda u opasne jutarnje časove. Istrljaše ruke snijegom, da se prekale za hladnoću: pročistiše grla rakijom, od koje im živnuše lica i upali se po modar plamičak u svakom zglobu i svakoj žljezdi. Krepki i orni sačekaše svitanje i gledahu kako se lagano i sivo razdanjuje nebo — jarugasto kao zemlja, s brdima runjavih oblaka ispresijecanih dubokim ponorima. Pozelenje a zatim mjestimično požutje snijeg pod svjetlošću, bršnjav, krupičav i ružan. Svjetlost se izjednači i pređe u dosadnu bezbojnost jednog od onih mnogih dana što ne znaju šta kome nose, i koji će se, prazni i sparušeni kao mrtvo lišće, izgubiti u vremenu, bezlični i ničim neoznačeni u sjećanju živih.

»Ima ponešto neobjašnjeno u ovom našem pokretu«, reče Četko Radović, pokušavajući da bar malo prikrpi razopćen oparak na desnoj nozi. »Na primjer, evo slučaj tvoj, Mijate! Sjećam se kad si prije rata stizao u Kolašin: na konju sedlaniku, zoran, pomalo ponosit, kao kakav napredan, republikanski spahija s kicoški nakrivljenom šubarom... Onda sam mislio da nemaš djece, jer ljudi s djecom kod nas — obično se zapuste i udronjaju. I mislio sam, iako sam znao da si opozicioner, da s nama nećeš poći ni dva koraka, nego naprotiv, — da ćeš biti jedan od prvih protivnika koji će nam smetati svojim ugledom i bistrinom i govorničkom sposobnošću«.

»Možda bi tako i bilo«, reče Dragoje, »da je pokret izbio pod nekim drugim uslovima a ne kao ustanak protiv okupatora. Oružje i borba — to je njega dovelo k nama. A kad je jednom navalio, taj više ne popušta — i to ga je zadržalo. Bilo je još takvih, ali su se prorijedili — nije ni čudo«.

»Ima tu istine«, reče Mijat, pažljivo osmatrajući snježnu visoravan pred sobom. »Stvarno, prije tri-četiri godine nijesam mislio da ću biti komunista. To mi se činilo malo previše, previše — onako: nepristojno za moje godine i stanje. Ustanak — jeste da me povezao i odlučio, ali ima i nešto prije toga: ona slutnja, a poslije i jasna svijest, da ova naša zemlja zarđava i propada, da je zapala u neku mrtvu baru iz koje ne može da se makne bez neke velike vučne snage. Onda mi je sinulo — samo revolucija može je izvući i gurnuti naprijed. Čini mi se da se nijesam prevario...«

»I ja mislim, iako je sad teško«, reče Četko. »Ali gledaj s druge strane: Stanko Lakićević, niko i ništa, pa Nedjeljko Bošković, pa Blažo Janković, propalica — svi su oni protiv nas...«

»Mislim da je to bolje za nas«, prekide ga Mijat. »Jer oni, čak i kad su hrabri kao Stanko i Blažo, ne mogu da izdrže poštenje — a to je mnogo gore nego kad pošten čovjek nema hrabrosti. To je ta rđa — takvi iskvareni ljudi. Njih ja zovem fukara, i jesu to. Na primjer: Nedjeljko Bošković — pa njemu je nasljedno da bude špijun, i otac mu je to bio. A zamisli nešto: kad bi fukarstvo postalo nasljedna bolest... Više ne bi bilo nade. Mislim da bi se i samo zato isplatila revolucija — da se pročiste, da se ne ufukare ljudi...«

Objutrilo je. Stigoše Barani u list. Oni što su donijeli hranu, svratiše da posjede; oni drugi su im izdaleka čuvali stražu. Jedina novost koju ispričaše, bila je i njima samim smiješna: četnici se hvale po selu da su u Vučju, u pećini, pronašli Mijata i opkolili ga s vojskom. Pozvali su ga — kaže priča dalje — da se preda, a on im odgovorio da će radije sam sebi presuditi, nego da mu oni sude. Pregovori se nastavljaju, ali bez izgleda...

Dragoje se nasmija:

»Govorih li ja tebi, Mijate, da se čuvaš pećina! A ti zapeo, ne dađe ti đavo mira, nego baš u Vučje. E sad eto pregovaraj i izvlači se kako znaš, dobro je te i mene nijesi odvukao tamo«.

Mijat se sjetno osmjehnu, a tek kad Barani pođoše, reče:

»Ne dopada mi se ovo što sam čuo o Vučju«.

»Zašto?« upita Četko.

»Zato što: gdje trava mrda, nešto živo ima. Možda je Rakić tamo otišao, ili je nekog drugog zlo nagnalo u onu prokletu kapavicu. Po ovakvom vremenu nije se teško prevariti — kad čovjek nema kud. Jedva čekam noć da izvidim tu stvar«.

Četko reče da bi se jednim iznenadnim noćnim prepadom, moglo pomoći čovjeku da izađe — ako već do sada nije svršio sa životom. Dragoje pogleda prema Vučju i uzdahnu:

»Daleko je, đavo ga propeo ondje! Ima čovjek da se opući do onih vražjih krša. Ostaćemo bez obuće, a što je još gore — možda je to neka četnička varka, izmišljena da nas pokrene odavde...«

Još su raspravljali o tome, da skrate dan, kad im stiže nova i neočikavana posjeta — djevojka iz Prekobrđa Jevrosima Kapetanović. Bila se strašno umorila pod onim bremenom brašna, pirinča i šećera, što ga je za njih skupila ili od svojih usta odvojila. Znojem slijepljena kosa izvukla joj se ispod marame, pala na čelo i rasula se oko okruglog lica. Ona zbaci vreću kraj ognja, uspravi se, i s urođenom ženskom težnjom da se prije svega dopadne, dlanovima ukloni kosu s lica, pa se tek onda rukova, s radošću koju je donekle smetao tih djevojački stid.

U razgovoru, iako nije imala da kaže nešto naročito povoljno i dobro, pokaza se da je vesela i mila djevojka, jedno od onih dragih i vedrih stvorenja što umiju da odbace brigu i vole da zaborave stravu. Cvrkutava, ličila je na neku od onih proljećnih ptica čija imena Mijat nika i nije tačno razlikovao. Ipak, umjesto da ga obraduje kao Radoviće, taj njen dolazak izazva kod njega čudnu nelagodnost, kao predosjećaj ili bar nešto srodno njemu, s puno nemilih misli o tom mračnom Prekobrđu iz koga je došla.

»Šta je, Mijate?«, upita ga Dragoje, osjetljiv na sve promjene raspoloženja.

»Ne znam, boli me glava«.

Prije petnaestak godina vratio se iz Amerike u Prekobrđe Tomaš Rakočević, luckast, nakrenut čovjek, i dovukao za sobom čitavu jednu modernu štampariju, preko koje je htio da saopšti svijetu neke svoje naročite misli... Rastavljena u djelove, mašina je nekako stigla cestom do Kolašina, a onda, pri prenosu za Prekobrđe, rasula se tako da se više nikad i nigdje neće sastaviti. Najteži djelovi ostali su da trunu u Kolašinu, drugi rđaju po Morači, nešto se izgubilo putem i oko puta. A nešto prije te čuvene štamparije, o kojoj zna čitava Crna Gora, stigao je u Prekobrđe Kapetanović iz Bosne, gonjen neznanom sudbinom, i umro ostavivši za sobom dvoje siročadi, Jevrosimu i njenog brata. Ostavio ih je među onim navedenim, divljim i hvalisavim ljudima, uvijek ornim da navale na nejač. Zato nije čudo da je ova djevojčica, bistra kao što se vidi, našla vezu s Partijom koja brani nejače, ali se ne može reći da je ta veza došla u najsrećnije vrijeme.

Mutno i s čudnim bolom osjeti on neku nejasnu sličnost između one razdešene mašine i ove nezbrinute djece: ni za jedno ni za drugo, ustvari, nije bilo ni mjesta ni prilike u Prekobrđu. Ima tu neke grube igre, kao svjesno smišljene, i čija se pravila možda nikada neće objasniti ljudima...

Gledajući njenu jaketu, ispletenu od crne vunjene pređe, tu jedinu haljinu njenih radnih i svečanih dana, iznošenu i izblijedelu, Mijat je zažali i s čuđenjem osjeti kako se to žaljenje širi, raste i prelazi u oštar fizički bol pod srcem. Istovremeno — kao da je neki njegov pogled, izuzetnom snagom i slučajnom stranputicom, prodro kroz tmuše budućnosti, u dane kad će njegova bistre oči biti već odavno zatvorene, i sagledao šta sve čeka u životu ovo nezaštićeno mlado biće bez iskustva i čvrstine. Ništa jasno, a ipak kao da je uz munjevit bljesak vidio sve — ona mučenja u zatvoru i poniženja pri progonu, uzaludna nadanja i onu kobnu vjerolomnu ljubav koja će je ubiti... On klonu glavom i dlanovima pritište sljepoočnice.

»Protrljaj mi vratne žile, ama dobro!«, reče Dragoju. »Došla mi je neka slabost«.

Osvježen snježnicom i rakijom, on se brzo povrati i uspravi. Onda uze da zatura razgovor i zbija šale, osjećajući još uvijek u duši hladan trag od onog što je iznenada došlo i još nije minulo.

Dan se nagnu kraju. Zviždukom se javi noćni vjetar dolazeći ukoso preko visoravni da protrese i k zemlji svije gole grane u čestaru. Dim se sklupča nad ognjištem i poče da dosađuje očima. Sivi suton s pramenjem snijega povuče se nebom i zemljom.

Dragoje Radović predloži da djevojka pođe na konak u Kulu Mukovića, kod Mijatovih rođaka. Do tamo će je oni ispratiti, a uzgred će prenijeti namirnice, da se ne vlaže i štete tu na snijegu. Usput će se raspitati o sudbini onog još neznanog čovjeka u Vučju, i doznaće ima li nade, izgleda i razloga da se ide gore.

Granjem pokriše spakovane ponjavne pole, da ih ne zaprskuje snijeg. Polazeći, nabaciše na ognjište plasu snijega, da se vatra ugasi. Pognuti na nizbrdici, pođoše s oružjem i rancima, a onda se, pedesetak koraka dalje, zaustaviše i okrenuše prema iznenada buknulom ognjištu, od koga je nedaleko pocrvenio snijeg i zaljuljale se čudne sjenke. Bi im jasno: vjetar je razbacio snijeg sa ognjišta prije nego se vatra ugasila i varnicom upalio prosušene lisnike. Diže se brz, iskidan lepršavi plamen. Dragoje ljutito podiže pesnicu:

»Eno nas raskući, ubio ga bog!«

Rezervna municija, zahvaćena plamenom, zaprašta razbacujući naokolo rojeve crvenih, ljubičastih i zlatnih iskara. Gonjeni vjetrom, plameni jezici dvaput optrčaše krug oko ognjišta i slegoše se u crven prsten koji poče da gasne na pocrnjelom snijegu. Siv i garav od dima i pepela, vjetar s te strane donese odvratan zadah izgorele vune.

DUŠAN ĐUROVIĆ:

»POD VEDRIM NEBOM«

Izdanje »Prosvete«, Beograd 1950

Roman iz života crnogorskog sela sa početka našeg stoleća.

Svaki komadić zemlje tamo se voli i želi do bezumlja, jer tamo ljudi zemlju od kamena otimaju. Taj život nasiluboga, ta ljuta nevolja čine da se karakteri oštrije izdvajaju i razlikuju, ali i da nisu složeno nijansirani.

Očajanje bede nagovešteno je čak i u delikatnim odnosima bračne zajednice. Na Novki su još uvek tragovi nekadašnje lepote i snage. A usled neprekidne borbe za opstanak nisu se njene ženske snage i lepote naživali kako valja ni ona ni njen muž.

Ne samo ta zajednička materijalna briga, materijalna do čulne opipljivosti, nego su ženu toga vremena unižavali i patrijarhalni običaji. Nerotkinja Anđuša dovodi najzad ženu svome mužu da bi s njom izrodio potomke te da mu se kuća ne bi iskopala i ognjište ugasilo. »Božo Todorov, — reče ona drhtavim glasom, pominjući prvi put pred njim njegovo ime, — dovela sam ti ženu i srećno ti bilo!« A Novka Boškova priča ćerci da nevesta u njeno vreme nije govorila sa svojim mužem petnaest dana. »Ja sa mojim nisam ni mjesec. To bi bila sramota«.

Takav je otprilike bio život crnogorskog naroda, njegove mase. A uporedo sa tom nevoljom, koju su s narodom delili i oni ugledni plemenici čije ih je poštenje vezivalo za »staru«, narodnu Crnu Goru, šepurile su se derikože i razni prirepci knjaževih glavara.

Političko stanje i ustrojstvo Crne Gore toga vremena ispričano je pred kraj romana.

»...Ovi glavari nisu kao prije, a duše radi ima i među njima dobrih, ali malo. Prije je njih birao narod i oni su govorili i radili u ime naroda, a ove sad postavlja Gospodar, pa se, bogme, trude da sačuvaju svoj puni vagan. U Crnoj Gori je, brate, jedno Gospodar drugo glavarin, a treće narod. Eto dao je ustav, ali je ostalo sve isto: Gospodar postavlja ministre i vladu, daje glavarstva, postavlja i otpušta činovnike, narod pod jedan konat, uzima žito na vađevinu, muči se, ide u svijet za zaradu i ne smije da se počeše gdje ga svrbi. Tako ti je to. A jesi li vidio koliko ima grbova dušanki, svitnih gunjeva, dolama i toka, od njih se ne može neki put razminut kroz Cetinje. Kad bi došao neki stranac, koji ne zna kako živi naš narod u tom kamenu u tim brdima, rekao bi: Tenk ju, srećnog li naroda!«

Od takve, sumnjive svetlosti bio je satkan gospodarev oreol. Govorilo se o njemu kako je pametan, junačan, kako je dobar i pravedan, kako će se posvetiti ceo osim one ruke što mu je narod »opoganio i ogriješio« celivajući je. On je sistematski potiskivao i zapostavljao nesavitljive karaktere, istinske pretstavnike čojstva i junaštva.

U ovom romanu ljudi češće spominju staru Crnu Goru, koja se od nove razlikovala time što je bila više plemenska i narodna, dok je nova bila više despotsko-državna i glavarsko-birokratska.

S tom promenom je nastala i promena u crnogorskom kompleksu čojstva i junaštva čijem postanku treba tražiti uzroke u ekonomskim i političkim prilikama crnogorskih plemena svoga doba. Na siromašnom tlu, i sa nérazvijenim ostalim sredstvima proizvodnje, a u stalnoj borbi s narodnim i verskim neprijateljem, (što je tada bilo skoro jedno isto), crnogorska plemena su morala da se takmiče u čojstvu i junaštvu. Bila je preko potrebna hrabrost i tvrda reč. Junaštvo i nepoštenje su se međusobno isključivali. Vremenom se prilike menjaju, granice se unekoliko stabilizuju, moć vladaoca raste, materijalni uslovi se koliko toliko poboljšavaju, imovinske razlike se pooštravaju. Komplikuju se, znači, društvevni odnosi, te moralni ukus »čojstva i junaštva« trpi u praksi izvesne izmene. Pod »gospodarem« već ima viđenih i uglednih ljudi koji žive od tuđih zasluga i od svojih ulagivanja i metanisanja, a uz te prve do prvog prirepljuju se ljudi nadmeni i okrutni prema nižim a kolenopreklони pred višima. Nekad junačka obeležja, postaju prazne zvrčke. Mikonja Markov, najglavnije lice u romanu, pozajmljuje za svadbu toke i medalju, iako svi svatovi znaju da to nije njegovo.

Taj isti »čojković« na prevaru uzima Novkinu ćerku Jelenu za slugu, obeščašćuje je, i pomoću novca i ličnih veza bremenitu proteruje iz Crne Gore, da ga ne bi osramotila pred važnim ljudima.

Đurović je umeo da nam oživi još nekoliko karaktera, da ih izvaja iz njihovih postupaka, da ih obeleži prelivima koji ih individualiziraju, da nam ih obistini i ureže u pamćenje. Božo Todorov, stari barjaktar Škrnjo, stari junak Periša, drvosеča Marinko, Novka Boškova, Anđa, Raduša dobili su svako svoj određen lik. Komandir Neško i kapetan Šujo ne žive u Kamenštaku; videli smo ih kod Mikonje na svadbi i u varoškoj kavani, ali je dovoljna bila njihova poseta Bojici, koji se vratio iz Amerike sa nešto zarade, poseta u cilju izlagivanja nekog dolara — pa da se iz njihovog ponašanja i razgovora dovoljno oseti praznina njihovog bića, i da ih upamtimo, da ih čak prepoznamo ako bismo ih sreli prerušene u naše savremenike.

Požar planine, sedeljke kod Periše, Škrnja i Bojice, odlazak i povratak naših »amerikanaca«, svadba, sveće na albanskoj granici,, rad na krečani, rad na pregršima zemlje, rad u kršu, sahrane i oplakivanja, očajanje obeščašćene Jelene koje prelazi u egzaltiranu rezignaciju, mahinacije nitkova Mikonje — to su glavni okviri radnje u ovoj povesti.

Đurović slika sigurnom rukom. Ponegde pretera u podvlačenju, katkad mu promaknu pojedinosti ili zanemari naoko beznačajne sitnice, ali često postiže ono glavno, ono što iz pojmova vaskrsava slike i likove, ono čime se prenose psihička stanja njegovih ljudi.

Autor ne postiže to samim spoljašnjim opisivanjem — to je, uostalom, i nemoguće — nego i podešavanjem verodostojnih postupaka, njihovim usklađivanjem s logikom zamišljene radnje kao celine i, što je još važnije, sa psihologijom ličnosti. Njihovi lični opisi, koji su često konvencionalni, kazuju nam manje od njihovih postupaka.

Pisac se, uzgred budi rečeno, služi ponekad i predosećanjima, ali ih ne produbljuje. Predosećanja su, uostalom, s naučnog gledišta samo slučajno verodostojna, samo se slučajno obistinjuju (Frojd).

Novkin ružan san trebalo je da se i po vremenu i po simboličnom značenju poklapa sa nesrećom koja je zadesila ćerku joj Jelenu. Bilo je okolnosti zbog kojih je Novki srce zeblo još od Jeleninog polaska u najam, ali dani koji su prethodili snu bili su bez novih podataka, te san dobija važnost nameštenog slučaja, što pisac očigledno nije hteo.

Đurovićev roman nije bez intrige. Zapleti i raspleti vrše se u njemu postupno, događaji se često nagovještavaju, ili se iz podvučenih okolnosti daju naslutiti. Iako bez naglih i senzacionalnih preokreta, roman održava čitaočevu pažnju budnom do kraja.

U ovom romanu iz crnogorskog života pisac, i sam Crnogorac, u svoje ime govori ekavskim narečjem. On, međutim, opet u svoje ime, često upotrebljava neprijemljive provincijalizme i varvarizme (zarzavati, divizmati, jocati, frculet, burilo, arlija, pušteg itd.).

Pored izvesnih banalnih izraza (»češljao je osećanja i misli«), u Đurovićevoj rečenici ima nemogućih i nelogičnih slika. Nije bilo neizbežno ni nagomilavanje prideva, kao na primer »željan divnog, prostranog, nasmejanog, okupanog neba«).

Đurovićev stil ponekad nije dovoljno precizan, ideja i rečenica se ne poklapaju uvek bez ostatka jedne ili druge, ali je, uglavnom, kadar da održava težinu romana na nužnoj visini.

Rešenjem romana pravda osvetoljublja nije zadovoljena. Umesto da bude izvrgnut ruglu, ili ubijen od nekog iz Jelenine svojte, Mikonja Markov na poklonjenju kod knjaza dobija medalju. Ovim tragičnim završetkom romana kažnjava se sam režim. Uz to još, nagovještava se organizovana borba protiv Nikoline samovolje.

Sve u svemu, »Pod vedrim nebom« je ozbiljan i uspeo poduhvat da se jedan zamašan deo crnogorske stvarnosti oživi i ubedljivo prikaže u obliku romana, čija su umetnička sredstva, uglavnom, na visini njegovog socijalnog značaja.

Knjiga je, u izdanju beogradske »Prosvete«, ukusno opremljena.

Risto RATKOVIĆ

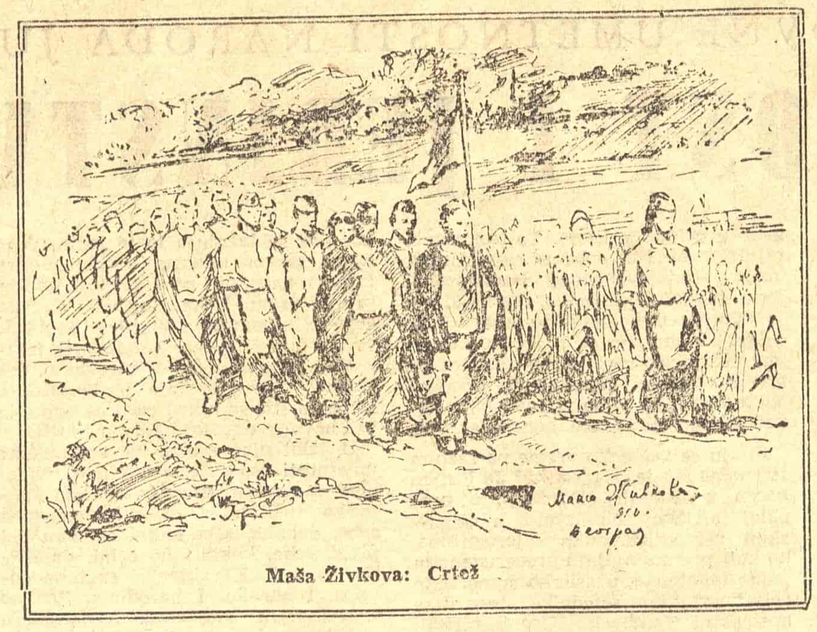

Maša Živkova: Crtež

Hrvatska drama na Rijeci

Kolektiv Hrvatske drame na Rijeci dao je dosada pet premijera (»Brod je otplovio«, »Revizor«, »Celjski grofovi«, »Ljubovnici«, »Škrtac«), dok sa šestom (»Monserrat«) izlazi polovinom aprila, čime bi bio ispunjen repertoarni plan, jer je planirano svega šest premijera. S obzirom na to da će plan biti ostvaren ranije nego što se predvidjelo, odlučeno je da se daju još dvije premijere i to komedija od Pristlija (J. B. Priestly) »Otkad postoji raj« i »Sumnjivo lice«. Pored gore spomenutih djela, drama je obnovila još nekoliko komada iz prošlosezonskog i ranijih repertoara (»Ministarka«, »Mirandolina«, »Pygmalion«, »Figarova svadba«, »Glembajevi«, »Agonija«, »Dundo Maroje«), tako da se danas na repertoaru Hrvatske drame na Rijeci nalazi oko desetak, što obnovljenih, što novih dramskih djela.

Svojim solidnim i ozbiljnim radom, kolektiv drame je postigao i odgovarajući uspjeh, tako da su njegove premijere i od strane publike i od strane kritike vrlo dobro primljene. Od pojedinačnih uspjeha ističu se uloge Joze Martinčevića kao načelnika u »Revizoru« i Hermana u »Celjskim grofovima«, Joze Jukića u »Škrtcu« i vanredna kreacija Ive Marjanovića kao Lovre Kalebića u »Ljubovnicima«. U ovogodišnjoj sezoni omogućeno je i mlađim članovima drame da dođu do izražaja, pa naročito ističemo lijep napredak mladog glumca Danila Maričića kao Hljestakova u »Revizoru« i Intrigala u »Ljubovnicima«. Od režijskih ostvarenja postigli su lijep uspjeh Anđelko Štimac sa režijom »Ljubovnika« i Leo Tomašić sa Kreftovim »Celjskim grofovima«.

I pored svoga napornog rada u samom kazalištu, kolektiv Hrvatske drame na kome leži najveći teret (pored opere i talijanske drame) posvećuju punu pažnju kulturno-prosvjetnom radu na terenu, pa je već dosada zabilježeno oko 25 gostovanja sa raznim djelima, ne samo na terenu riječke oblasti, nego i van njega.

Međutim, ma da nema sumnje da se je kvalitet rada Hrvatske drame na Rijeci poboljšao, da su postignuti lijepi i pozitivni rezultati, postoje objektivne smetnje koje onemogućuju da se postigne onakav teatar kakav bi Rijeka trebalo da ima. Radi se o tome da bi Hrvatska drama na Rijeci, najvećoj pomorskoj luci FNRJ i drugom gradu NR Hrvatske, trebalo da raspolaže sa kvalitetno i kvantitetno daleko jačim ansamblom, nego što ga ima, jer je jasno da kolektiv od 25 članova ne može da zadovolji onim zahtjevima koji se postavljaju pred dobar teatar. Ne može naročito da zadovolji u ovakvom centru kakav je Rijeka danas. (Narodno kazalište na Rijeci je vjerojatno najposjećeniji teatar u zemlji od strane stranaca, naročito stranih pomoraca). U svakom slučaju ovim se pitanjem treba ozbiljno pozabaviti, posvetiti mu svu pažnju koju ono zaslužuje s obzirom na važnost Rijeke kao prve pomorske luke Jugoslavije i kulturnog centra novooslobođenih krajeva.

A.

Glas u noći

I bled ko kora breze
brojim zvezde što tonu...
Gde to nečija proteza
lupa po crnom betonu.

Da viknem iz grla trista!
Zar protiv rata da ćutim?
...Zar opet da olista
drveće lišćem žutim?

Dragoslav GRBIĆ

PITANJA ZA DISKUSIJU

Uz prevod pesama Federika Garsije Lorke

Svakako da bi obeležilo 15-godišnjicu smrti španskog pesnika Federika Garsije Lorke, koga su španski fašisti mučki ubili 1936 godine, izdavačko preduzeće »Zora« iz Zagreba izdalo je, pod uredništvom Gustava Krkleca a u prevodu Draga Ivaniševića, zbirku Lorkinih pesama. Taj pothvat zaslužuje naše priznanje, ali mislimo da je učinjena greška što su se Lorkine pesme prevodile na brzu ruku. Nesumnjivo da ih je trebalo prevesti, ali ne i po svaku cenu — ma koliko da kod nas postoji i neka vrsta opravdanja za slabo prevođenje sa španskog, jer imamo malo ljudi koji poznaju španski jezik i špansku književnost toliko da bi mogli sigurno prevoditi, a pogotovu jednog F. G. Lorku.

Čitajući Ivaniševićev prevod, neka mi se oprosti, stekao sam utisak da Drago Ivanišević ne zna dobro ni španski jezik ni F. G. Lorku. To nije teško proveriti svakome ko se bar malo interesovao književnim delom Lorkinim, pa bilo i posredno.

Samo da navedemo nekoliko primera i to s reda, ne tražeći ih naročito. U pesmi »Romansa mesečarka«, u kojoj na jednom mestu stoji otprilike ovako: »Smokva grebe vetar hrapavim lišćem svojih grana a breg, mačak stražar, sve jače reži«. Međutim, Ivanišević veli: »Smokva tare vjetar čvorovima svojih grana, a planina, mačka orjatka, ježi svoje ljute aloje«. Čitalac će teško shvatiti o čemu se radi a i nađene reči su suviše opore za jednoga Lorku. Odmah ispod toga stiha Ivanišević prevodi: »Ona stoji na balkonu«, a u španskom tekstu piše: »Ona čeka na svojoj verandi«. (Ella signe en su baranda). Veranda i balkon ne liče u pesmi jedno na drugo a glagol čekati ipak nešto znači, dok je stajati sasvim pasivno.

Reč »compadro« znači u španskom pobratim a Ivanišević je prevodi sa kum. Pa i kad bi stajalo u nekom rečniku da je »compadro« kum, (a Španci obično kuma nazivaju »padrino«), ipak mislim da je tu reč trebalo na srpskohrvatski prevesti sa pobratim, jer tako bolje odgovara duhu radnje u pesmi.

Ivanišević pogrešno prevodi i obične reči, kao »mante« (ogrtač) u »pokrivač«, »vengo« (dolazim) u »vučem se«, »las sabanas de Holanda« (holandska rubenina, rublje) u »holandske ponjave«. U »Romansi o španskoj žandarmeriji« u kojoj su »pijani žandarmi lupali na vrata«, Ivanišević kaže: »Žandari od vina pijani udarahu po vratima«, iako se vino uopšte ne pominje niti se pak u našem jeziku, u ovom slučaju ,može udarati po vratima, nego jedino u ili na vrata.

Slabo je prošla i Lorkina pesma »Desposorio« koju je Ivanišević preveo kao »Zaruke« ma da se iz stihova vidi da je u pitanju razvod a ta reč i znači razvod. Odmah u prvom stihu stoji: »Bacite taj prsten u vodu«, iz čega se jasno vidi da se radi o prstenu koji se, kao simbol zaruka, ne želi više. Ivanišević je pogrešno preveo zamenicu »ese« (taj) u »ovaj«, pa mu se učinilo da je to prsten zaruka, jer je zaista »ovaj« nekako bliži od »toga«. Ovo slabo prevođenje navuklo ga je na greh. Trebalo je znati bar pokazne zamenice u španskom jeziku da bi se mogao prevoditi Lorka, ma da se Ivanišević morao i inače pripremiti znatno bolje za prevođenje ovog osećajnog španskog pesnika. Koliko Ivanišević nije osećao ni naš jezik jasno pokazuje i prevod reči »Silencio«, koju on prevodi, iako je pored nje usklični k (!), kao »Tišina«. Mislim da se u ovom slučaju ni sa jednog romanskog jezika ne bi mogla drukčije ova reč prevesti nego sa »ćutite«. To joj je i ovde smisao, jer svakako nije lako baciti prsten u vodu.

U pesmi »Zemlja suha« stoji na španskom: »Zemlja smrti bez očiju i strela«, Ivanišević prevodi: »Zemlja smrti slijepe i strijela«. U pesmi »Oh!«, ili »Jao!«, kako je Ivanišević preveo, u petom stihu stoji u originalu: »Horizont bez svetlosti nagrizla su zgarišta«. To je Ivanišević preveo: »Smokve nagrizaju obzor bez svjetlosti«. U pesmi »Zora« stoje u drugom delu ovi stihovi na španskom: »Španske devojke malenih nogu, čije suknje drhte i svetlošću zare raskršća«, Ivanišević je preveo: Ljepojke španjolske, noge sićušne i treptavih sukanja, što ispuniše svijetlom raskrsnice«. U »Romansi španske žandarmerije« a za stihove: »Jato jauka leti sa dimnjaka. Sablje režu povetarac koji kalpaci ranjavaju«, Ivanišević nalazi: »Jato dugih krika podiže se s vjetrnica. Sablje kose povjetarce, što kopita gaze, gaze«. Isto tako »Bogorodica leči decu pljuvačkicom od zvezda« kod Ivaniševića: »Djeva liječi malu djecu zvjezdanom finom slinom« (La vigen cura a los ninos con salivilla de estrellas). Na jednom mestu beže stare Ciganke »sa pospanim konjima i sitnim novcem« (y los onzes de moneda) a kod Ivaniševića »na konjima pospanim s ćupovima punim novca« itd.

Ovih i sličnih primera puna je knjiga a nismo ih naročito tražili. O nekoj mekoti i melodičnosti Lorkinog stiha takođe nema ni govora a to je osnovna snaga poezije ovog darovitog i punog života španskog pesnika, koji je nikao u prvom redu iz španskog folklora da bi se kasnije njemu sasvim posvetio i postao njegov tumač i interpretator bez takmaca.

Italijanski prevodilac F. G. Lorke, Karlo Bo, koji je imao mnogo više sreće od Draga Ivaniševića, učinio je nešto što mu je pojačalo cenu kao prevodiocu Lorke. Naime, na levim stranicama knjige prevoda doneo je originalne Lorkine pesme, tako da čitaoci, posle čitanja prevoda, mogu pogledati i original. To je, pored vrlo dobrog prevoda Lorkinih pesama, zbilja zadovoljstvo, koje mi nismo ni izdaleka imali čitajući ove prepeve Draga Ivaniševića na naš jezik. Ponavljamo: F. G. Lorku je trebalo izdati, možda i u manjem obimu jako on ima, ako se ne varam, sedam knjiga pesama. Ali ga nije trebalo prevoditi ovako — po svaku cenu.

Marko KAVAJA

BIBLIOGRAFIJA

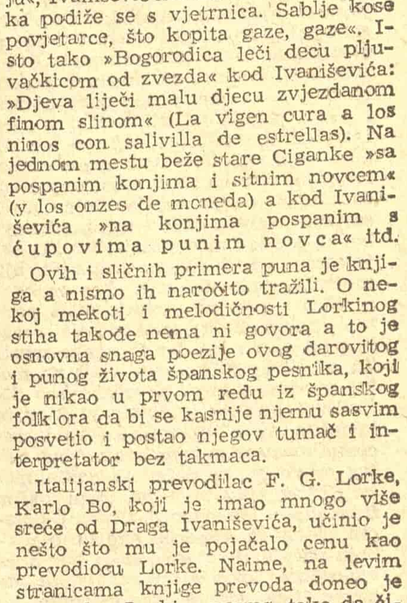

Dušan Kostić: **Poema o gradu i ljubavi**, Izdanje »Novog pokolenja«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 88, cena 43 din.

Karlo Goldini: **Mirandolina, komedija u tri čina**. Preveo Bogoljub Rucović. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 110, cena 30 din.

M. E. Saltikov-Ščedrin: **Guberniske slike**. Prevela Milica Carcaračević. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 520, cena 104 din.

M. Iljin: **Priče o stvarima**, knjiga I, preveo Vladimir Kamenarević. Izdanje »Dečje knjige«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 268, cena 86 din.

M. Iljin: **Priče o stvarima**, knjiga II, preveli Radovan Teodosić i Vladimir Kamenarević. Izdanje »Dečje knjige«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 148, cena 55 din.

Desanka Maksimović: **Borci za zdravlje**, pesme. Izdanje »Svjetlosti«, Sarajevo 1951, ćirilicom, str. 51, cijena 34 din.

Branko Ćopić: **Veliki prijatelj hromog dječaka**, priče za decu. Izdanje »Svjetlosti«, Sarajevo 1951, ćirilicom, str. 41, cijena 29 din.

Slavko Mićanović: **S Majevice i Semberije**. Izdanje »Svjetlosti«, Sarajevo 1951, ćirilicom, str. 200, cijena 48 din.

V. I. Lenjin: **Izabrana dela**, tom II, knjiga druga, preveo Zvonko Tkalec. Izdanje »Kulture«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 567, cena 80 din.

UREDNICI
Dušan Kostić, Tanasije Mladenović, Jovan Popović

Broj čekovnog računa 102-8932020
Poštanski fah redakcije 617
Poštanski fah administracije 629

Rukopisi se ne vraćaju

Zvonimir Bašić

POEZIJA I RECITACIJA

Kod nas se u posljednje vrijeme počelo pisati o recitaciji, o jednoj do danas, barem teoretski, zanemarivanoj reproduktivnoj umjetnosti čija se praksa danomice širi. Najveći publicitet ima recitacija svakako na našim radiostanicama. (Radio-Zagreb uveo je nedavno uz redovite književne priloge i svakodnevne petnaestominutne književne emisije). Nije, dakle čudno, što se posljednjih mjeseci pojavilo u našim listovima i časopisima nekoliko članaka o recitiranju i umjetničkom čitanju.

Nažalost, često se u tim člancima govori i suviše općenito, a da bi teorija recitacije imala od njih koristi, ili se opet iznose neki već davno prevaziđeni zaključci i operira se pojmovima, koji su već u osnovi krivi (gledalac recitacija).

Svrha je ovoga članka da ukaže na neke probleme, koji se postavljaju pred recitatora i da ilustrira suvremeno stanje teorije recitacije, tim više što se praksa mnogih naših recitatora i recitatora-pedagoga nalazi u stadiju takozvane glumačke recitacije, koja već samom svojom metodom nije u stanju adekvatno reprezentirati pjesnički tekst.

Recitacija se kao samostalna umjetnost utvrđuje tek krajem prošlog i početkom ovog stoljeća. Pojavom simbolizma u poeziji bilo je neophodno revidirati i zastarjeli način recitiranja. Takozvana glumačka recitacija, pristupala je poeziji kao monologu neke role, koji treba »odigrati«. Poeziji se pristupalo metodom realiziranja jedne druge umjetnosti. Nije bio rijedak slučaj da je recitator obukao kostim, da se maskirao i da je kod recitiranja bila naznačena inscenacija. Razumljivo je da je recitacija na taj način ostajala čvrsto unutar okvira glumačke umjetnosti, kao jedan njen laganiji vid. (»Savjetovao sam ih da se odrekmu one tradicije, koju smatram groznom, a koja se sastoji u tome da se neposrednim efektima scene žrtvuje čitav glazbeni dio djela. Ta neugodna tradicija uništava kontinuitet, onu beskrajnu melodiju, koja se tako divno opaža kod Rasina« (Pol Valeri).

Ali bez obzira na to, što je takav način sputavao razvoj recitacije kao samostalne reproduktivne umjetnosti, njime se, što je najosjetljivije, samovolino postupalo sa strukturom pjesme, nasilno mijenjajući neke njene komponente — najčešće ritam i melodiju stiha. Pjesma se nije recitirala, nego »igrala«. Poezija se, dakle, interpretirala glumačkom umjetnošću, što je povlačilo za sobom shvaćanje pjesme kao dramskog teksta, kojemu je potrebna glumačka kreacija (jedna neproduktivna umjetnost) da bi bila realizirana. Time je dolazilo u krajnjem slučaju i do negiranja pjesme kao određenog književnog oblika.

Međutim, ritam i melodija stiha nisu samo »formalne« strane neke pjesme, nisu odijelo, ruho koje se može mijenjati, oni su komponente smisla ili sadržaja pjesme. Nije neki sadržaj stavljen u tu i tu formu. Sadržaj neke pjesme je sve, svaka riječ i zarez u toj strukturi. Ono što (kao pomoćno metodološko sredstvo) dijelimo na sadržaj i formu, to je samo »sadržaj ukratko« da ga tako nazovemo. Svaka riječ i po svome značenju i po svojoj metričkoj i zvučnoj slici u odnosu na ostale i bez te i takove riječi jest jedna jedinica sadržaja (ili smisla) cijele pjesme. Kad recitator »drobi« stihove, pretvara ih u prozu, narušava njihovu liniju intonacije, njihov ritam (a svaki je stih jedna ritmička cjelina) on time ne samo da uništava pjesmu, ne samo da dokazuje pjesniku »uzaludnost njegovog napora« što je te rečenice komponirao u stihove nego time mijenja i sadržaj pjesme. Mijenjajući neke njene komponente, on neminovno mijenja ili u drugom pravcu usmjeruje njeno značenje.

Takozvana komorna recitacija, koja se razvila u razdoblju između dva rata, odredila je recitaciji ipak njene osnovne okvire sa svoja tri postulata:

1. Recitacija se mora osnivati na podlozi ritma; 2. recitatorova intonacija mora biti izgrađena na jedinstvu melodije glasa i ritma; 3. tek kod fraziranja dolazi do izražaja recitatorova zamisao.

Moderna lingvistika, naročito strukturalna, svojim istraživanjima na području pjesničkog jezika, pružila je mnogo mogućnosti za razradu opširne teorije recitacije. Međutim, iako još nisu na recitaciju primijenjeni u svoj širini rezultati moderne lingvistike, ipak je očito da su postulati komorne recitacije krnji i samo općenito točni.

Prije nego pređemo na izlaganje nekih osnovnih principa recitacije, potrebno je da izvršimo malu analizu pjesničkog izraza i da utvrdimo što čini da jedan stih bude shvaćen kao stih, a ne kao ulomak proznog teksta, iako im je često metrička shema potpuno ista.

Dok se na ritam pjesme gleda kao na vanjsku formu, ne može se doći do konstatacije (za pravilno postavljanje recitacije vrlo važne) da je ritam nosilac konstrukcije cijele pjesme i da je on u nju duboko i nerazdvojno ukorenjen. Ritam pjesme nije samo, kako se često misli, pravilno izmjenjivanje arze i teze. Na ritam utiču i mnogi drugi faktori. Često ponavljanje istih samoglasnika i suglasnika ili njihovih grupa (eufonijska struktura pjesme), izbor riječi, njihova boja, sukobi njihovih zvučnosti. Koliko je važan za ritam odnos opsega rečenice prema opsegu stiha neka pokaže ovaj primjer:

»Gdje li je zora i koplje
sunčano. I zdenac studen vode,
konjaniče moj.«

Na ovom primjeru vidimo sukob opsega rečenice prema opsegu stiha. Svaki je stih, kao što smo već gore spomenuli, jedna ritmička cjelina (kao u muzici jedna muzička fraza). Recitator smjera »glumačke recitacije« interpretirao bi te stihove otprilike ovako: »Gdje li je zora i koplje sunčano. I zdenac studen vode, konjaniče moj.«, dok bi ih recitator smjera komorne recitacije interpretirao sa oštrim predahom između stihova, ne pazeći na najmanje na logičko fraziranje. Prvi bi način uništio stih, dok bi drugi sačuvao metričku shemu, ali još uvijek ne bi dao pravi ritam ovih stihova, koji je rezultanta napetosti između opsega rečenice i stiha.

Osim spomenutih faktora, na ritam djeluje i sintaktička konstrukcija rečenice, pa i sama tema pjesme, iako ritam i tema prividno izgledaju kao dva najudaljenija elementa pjesme.

Glumačka recitacija polazila je ili od logičkih akcenata, koji su bili odabirani na osnovu logičkog fraziranja rečenice, ili u boljem slučaju, od konstatacije da u rečenici ne postoje logički akcenti nego linija ili melodija rečenice, polazila je od intonacije rečenice, koja je nosilac njenog značenja. Međutim, već na malom primjeru možemo se uvjeriti da postoje dvije intonacije — intonacije rečenice i intonacija stiha. Na primjer: »A za tu vjernost ja nemam riječi« ako shvatimo kao prozu dobit ćemo drugačiju intonaciju nego u kontekstu pjesme, iako je cezura u jednom i drugom slučaju iza riječi »vjernost«:

»— Kako si druže? — miluje me vjetar,
zove i kosu mrsi.
A za tu vjernost ja nemam riječi —
samo me prolaze srsi.

Još očitija bit će razlika između intonacije rečenice i stiha na primjeru gdje rečenica shvaćena kao stih pomiče cezuru. »A mjesec kad se nad selom nasmije« shvaćena kao proza ima cezuru iza riječi »mjesec«, dok u kontekstu pjesme ima cezuru iza riječi »kad se«:

Sve što se rađa grob u sebi nosi
i svoju zoru i prolaznosti prah,
a mjesec kad se nad selom nasmije
više me nije, kao prije, strah«.

U ovom je primjeru očito da su došle u sukob dvije intonacije, što znači da postoji zasebna intonacija stiha, čije ignoriranje sa strane recitatora ima za posljedicu grubu povredu pjesničkog djela, tim više što se često u slobodnim stihovima gotovo samo intonacijom razlikuje stih od ritmičke proze. Izbjegavanje interpunkcije u poeziji, iako je to bila uglavnom modna pojava, išlo je za slobodnim nizom asocijacija, koje nosi neprekidna struja riječi unutar stiha. Barem kod Apolinera (Apollinaire), koji se među prvima služio tim načinom, bilo je to, svijesno ili nesvijesno, naglašeno oslobađanje intonacije stiha od logičkog fraziranja.

Negdje opet pjesnik sam podvlači cezure unutar stiha, naglašujući čak i grafički intonaciju i ritam svojih stihova. Najočitiji primjer je Majakovski, čije dijelove stihova možemo lako sastaviti u uobičajene stihove, često i silabički točne. Ili, kad već citiramo Kaštelana:

»Jezdi, moj konju. Čuješ li trubu?
Jezdi,
konjicu moj«.

Ali recitator nije ipak toliko skučen kako to izgleda na prvi pogled. On je doduše ograničen s jedne strane kompozicijom pjesme, a s druge strane samim svojim glasom, koji ima određenu boju i određene mogućnosti artikulacije i ekspiracije, ali često će recitator sam odlučivati o nekim vrlo važnim komponentama pjesme, o njihovoj hijerarhiji, koja se u nekim slučajevima može različito razmjestiti. O dominaciji eufonije nad intonacijom i obratno, ekspiracije nad eufonijom itd. Tempo, pauze, fraziranje: u svemu tome dolazi do izražaja recitatorova umjetnička zamisao.

Navest ćemo nekoliko primjera, ne naročito traženih, koji će nam pokazati neke kombinacije alternativa pred kojima se nalazi interpretator.

»Vidio sam je golu i zavolio je
očima i rukom i tugom u dlanu.
Zmiju sam zmijio, kosom sam kosio
vodu sam nosio dok sam obosio!«

Ova strofa puna eufonijskih svojstava, ima ujedno naglašenu liniju intonacije. Da li će recitator postaviti kao dominantnu njenu eufonijsku izgradnju ili će je potisnuti melodijom ovih stihova? U prva dva stiha iskaču vokali niskog timbra »a«, »o«, »u«, dok se u trećem i četvrtom ističu spojevi vokala »i« i »o« sa konsonantima »s« i »z«. Stavljajući eufoničnost ovih stihova u prvi plan, recitator neminovno narušuje melodiju stihova do te mjere da ona gotovo i nestaje. U obratnom slučaju uzdignutom intonacijom stavljena je u pozadinu eufoničnost ovih stihova.

»Pod tim vješalima
zmijurine, zmijurine,
plaze, plaze.
loču, loču.
Pod tim poljanama
po pustim gorama
loču, loču.«

Iz ovih stihova, jer su kratkog daha i lomljeni, ne iskače melodičnost, nego je recitator postavljen pred izbor između jake eufoničnosti, koja se nalazi u njima i jakih promjena u ekspiraciji, koje zahtijeva njihova tematska konstrukcija. Kompromis u interpretaciji, između eufoničnosti i ekspiracije je vrlo teško postići, jer promjene u intenzitetu ekspiracije mijenjaju visinu glasa, dok eufoničnost traži što mirniju liniju glasa.

»Što da se žali kad se popali
tamnica dana, kasarna osvajača?
Oko za oko. Smrt za smrt.
Buna je jača od oštrice mača.«*

Analizirajući ovu pjesmu naići ćemo na treću kombinaciju — kolebanje između linije intonacije i promjena u intenzitetu ekspiracije.

Iz ovih uvodnih problema oko analize strukture pjesme vidi se očito da ispravno postavljanje recitacije zahtijeva studiozan rad, koji će se temeljiti na poznavanju teorije poezije. Tada se ne će događati da recitator »igra«, da »drobi« stihove ili da samovolino postupa sa često vrlo delikatnom kompozicijom pjesme.

* Citirani su stihovi iz zbirke »Pjetao na krovu« od Jure Kaštelana.

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.